

LÉTO 2016

Listy sociální práce

Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky

49,50 Kč / 2 € ČÍSLO

6

Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky
Partnerem časopisu je Ministerstvo práce a sociálních věcí

ROČNÍK IV.

www.apsscr.cz
www.listysp.cz

Dopřejte pocit zdravé pokožky sobě i svým blízkým

Kosmetika **Menalind professional**
pro zralou a citlivou pokožku

Chcete se zbavit nepříjemného pocitu pnutí a svědění? Kosmetika Menalind professional **pečuje o zralou a citlivou pokožku celého těla**. Obsahuje Nutriskin Komplex, který zajišťuje dlouhodobou a hloubkovou hydrataci kůže a zlepšuje její elasticitu. Vyvážené pH 5,5 pokožku nedráždí a udržuje ji zdravou. Při pravidelném používání kosmetiky Menalind professional se **budete opět cítit ve své kůži!**

Inkontinence

Pro více informací volejte na bezplatnou linku
800 100 150 nebo navštivte **www.moliklub.cz**

**O krok dál
pro zdraví**

Listy sociální práce

Čtvrtletník vydávaný
Asociací poskytovatelů
sociálních služeb ČR

Vančurova 2904, 390 01 Tábor,
tel./fax: +420 381 213 332,
www.apssc.cz, www.listysp.cz,
IČO 604 458 31

• **Ročník:** IV.

• **Číslo:** 6 - LÉTO 2016

• **Cena:** 49,50, roční předplatné 199 Kč

• **Vychází:** V Táboře 30. června 2016
(příští číslo vyjde v září 2016)

• **Redakce:**

Mgr. Veronika Hotová
e-mail: sefredaktor@apssc.cz
tel.: 607 056 221

• **Jazyková korektura:**

Mgr. Tamara Kajznerová a redakce

• **Redakční rada:**

PhDr. Radek Suda (předseda);
Mgr. Veronika Hotová (šéfredaktorka);
doc. PhDr. Lenka Haburajová Ilavská, Ph.D.;
Ing. Jiří Horecký, Ph.D., MBA;
PhDr. Pavla Kodymová, Ph.D.;
Mgr. Filip Novotný;
Ing. Daniela Lusková, MPA;
prof. JUDr. Igor Tomeš, CSc.;
Bc. Michal Volák, DiS.;
PhDr. Melanie Zajacová;
Mgr. Petra Zdražilová;
Mgr. Petra Zimmelová, Ph.D.

• **Grafické zpracování a tisk:**

RUDI, a. s.
Komenského 1839
390 02 Tábor

• **Distribuce a objednávky:**

SEND Předplatné, s. r. o.
Ve Žlíbku 1800/77, hala A3
193 00 Praha 9 – Horní Počernice
www.send.cz
tel.: 225 985 225, 777 333 370
e-mail: send@send.cz

• **Příspěvky a inzerce:** Příspěvky mohou být redakčně upravovány a kráceny. Za obsah inzerce odpovídá zadavatel. Přebírání krátkých úryvků článků je možné pouze s uvedením názvu časopisu a článku, jména autora, čísla ročníku, vydání a strany. Přebírání celých článků či jejich částí přesahujících jeden odstavec je možné pouze s písemným svolením redakce.

• **Registrace:** MK ČR E 21365, ISSN 2336-2332

Z obsahu čísla:

- 4 Úvodníky
(Veronika Hotová, Radek Suda)
- 5 Co nás čeká v 21. století,
2. díl – Sociální důsledky digitální revoluce
(Igor Tomeš)
- 7 Trh práce a lidé s trestní minulostí, 1. díl
(Pavel Štern)
- 9 Hlad aneb „Mám jít šlapat chodník, abychom měli na jídlo?“
(Radka Janebová)
- 11 Výzvy, které nás dříve nebo později čekají
aneb Nenechme si rozmělnit naši profesi
(David Pospíšil)
- 13 Kritická sociální práce, nebo sociální práce
s kritickými myšlenkami?
(Andrea Silver)
- 14 Nekončící příběh
(Pavla Kodymová)
- 16 Kriminalita v životě lidí bez domova
(Ivana Davidová)
- 19 Dvě jsou více než jedna: O ženském bezdomovectví a násilí
(Monika Benešová, Jitka Kolářová, Eliška Lindovská)
- 21 Senioři bez domova jako časté oběti trestné činnosti
se zaměřením na hl. město Prahu
(Pavel Pěnkava)
- 22 Koordinovaná rehabilitace – příklad dobré praxe
(Petra Zimmelová)
- 23 Co nám přinesl projekt Systémová podpora
profesionálního výkonu sociální práce I.
(Petra Nebeská, Melanie Zajacová)
- 25 Kdy už bude zákon o sociálních pracovnících?
(Andrea Faltysová, Melanie Zajacová)

Časopis Listy sociální práce se stal v tomto roce čtvrtletníkem, aby mohl lépe a rychleji reflektovat aktuální témata ze všech oblastí sociální práce. Časopis tedy nově vychází vždy v březnu, červnu, září a prosinci. Cena předplatného se úměrně zvýšila na 199 Kč/4 čísla. Jakékoliv dotazy ohledně předplatného směřujte na: www.send.cz, send@send.cz, tel. 777 333 370.

Editorial

Milí čtenáři,

shodou okolností se v čísle, které právě držíte v ruce, sešlo několik článků

zaměřených na bezdomovectví, a to i na bezdomovectví ženské, o kterém se stále v České republice nemluví tolik, jak by mělo. Zároveň jsem se v červnu zúčastnila konference v Bruselu na téma Využití evropského konsensu v boji proti bezdomovectví. Uvědomila jsem si tak, jak je důležité se bezdomovectvím zabývat, a také to, jak daleko před námi jsou v tomto směru některé země Evropy jak v oblasti prevence, tak v oblasti sociální práce s lidmi bez domova. Jedním z nejzajímavějších témat byl určitě model Housing first, který je postaven na principu okamžitého bydlení, což znamená, že člověku bez domova je bydlení a následná péče poskytnuta okamžitě, na rozdíl od vícestupňového systému, kde klient musí teprve dokázat, že si bydlení „zaslouží“. Zdá se vám, že tento přístup nemůže být funkční? A přesto je po pilotním ověřování v několika zemích již známo, že minimálně 80 % klientů si bydlení (a nový život) udrží. Fascinující ale pro mě byla v rámci konference i spousta jiných věcí. Například vidět stovky zástupců organizací zaměřených na pomoc lidem bez domova, s jakou vervou a nadšením o problematice diskutují, vyměňují si zkušenosti ze svých zemí a přemýšlejí nad tím, co by se dalo ještě zlepšit, pro mě bylo velmi pozitivním zážitkem. Domnívat se, že lze bezdomovectví „vymýtit“, by bylo velmi naivní, ale díky všem těmto lidem, kteří svůj život zasvětili boji s bezdomovectvím, ho lze výrazně eliminovat a mnoha lidem pomoci. To se ale týká nejen těchto lidí a nejen bezdomovectví. Týká se to vás všech, sociálních pracovníků. Protože děláte svět hezčím místem pro žít, a to je nesmírně důležité. Přeji vám krásné léto plné pohody a pěkných zážitků.

Mgr. Veronika Hotová
šéfredaktorka

Úvodník

O ROLÍCH, OČEKÁVÁNÍ A ZDRAVÉM OPTIMISMU

Pokud bych mohl použít parafrázi z Karafiátových Broučků, řekl bych: „A bylo pozdní jaro, co nespálili ledoví muži – a nejen ti – tak stále kvetlo nebo již začalo zrát.“ Díky neutuchající aktivitě mé mamky, která upravuje záhony, sází, okopává, sklízí a následně zpracovává, míváme často například kynuté jahodové knedlíky, které mamka doplňuje tvarohem, máslem a zakysanou smetanou. Zdá se vám, že čtete blog nebo že jsem byl stížen hnutím myslí? Nikoliv. Rozhodl jsem se, že se pokusím opustit edukativní a aktivizační charakter úvodníku, který má laskavého čtenáře navést tematicky k jednotlivým článkům, a neotřele se pokusit upozornit na téma, které mi v posledních dnech rezonuje v hlavě. A ačkoliv si jej sami sociální pracovníci a ti, s nimiž pracují a spolupracují v každodenní rutině, leckdy ani nepřipouštějí, významně ovlivňuje výsledky jejich práce a dojem z ní. Jsou to role. Role, do kterých vstupujeme, jež se mění a jsou nám připisovány. Zejména u poslední kategorie je naše správné ztvárnění rolí očekáváno a buď bonifikováno, či sankcionováno – dle míry naplnění očekávání, a to těmi, kteří role „vytvořili a nám připsali“. Pokud se laskaví čtenáři a čtenářky nyní dívají znovu na první věty tohoto úvodníku, mohou pod jinotajem s jahodovými knedlíky číst toto: V rámci pravidelně se opakující situace je příjemně starobního důchodu aktivní na rekreačním pozemku, kde pěstuje jahody. Žena je mladšího seniorského věku, věnuje čas vaření a pečení; ženy tohoto věku (babičky) přeci dobře vaří a pečou. Proč na předchozích řádcích úvodníku nejsou uvedena horká témata naší profese a oblasti? Proč se nevěnuji například tématu novely zákona o sociálních službách, postavení sociálních pracovníků v jednotlivých institucích, které principiálně nejsou poskytovateli sociálních služeb nebo sociální správou? Proč zde nečtete, že celý proces přípravy zákona o sociálních pracovnících ukazuje, že pro jiné obory a jiné profese jsou sociální pracovníci stále „pouze“ vykonavateli státní moci nebo hodnými širiteli dobra? Protože právě na příkladu jahodových knedlíků, očekávání a rolích nabývám v současné době přesvědčení, že sociální pracovníky zřejmě čeká zvládnout nejdříve následující klíčový úkol: Vést kultivovanou debatu o rozdílnostech v jednotlivých oborech sociální práce, které kladou na sociální pracovníky nároky na schopnost integrovat se do multidisciplinárního týmu a současně získat široký záběr znalostí o oblasti, v níž působí. Současně s tím však vést debatu o tom, co je jejich profesi společné v odbornosti, dovednosti, vlastním metodo-

logickém i vědeckém poznání – a tím nemám na mysli bohužel velmi často propagovaný „soft-sociologický výzkum“, který jediný prokazuje vědeckost naší profese. Podaří-li se to, pak se možná změní přístup ostatních profesí a zástupců oborů, které přestanou sociální pracovníky vnímat jako informační zdroj o systému sociálního zabezpečení a jako ty, kteří díky svému lidskému přístupu (bohužel poslední dobou slyším opět věty, jak hlavní je to srdce a touha pomáhat; rozuměj dostavující a jediný předpoklad pro výkon povolání sociálního pracovníka) zajistí hmotné, případně jiné zabezpečení jejich „pacientů“, „chovanců“ apod. Jak z toho ven? Obávám se, že tomu tak je z důvodu ochoty taková očekávání lékařů, právníků aj. naplňovat. To může být způsobeno pragmatickým cílem uchránit klienta či mu zprostředkovat pomoc nebo subjektivní potřebou uznání (dočkat se pozitivní zpětné vazby od těch, které vnímáme jako hierarchicky významnější, odbornější). Ačkoliv jsem rád, že vycházejí publikace autorů jiných profesí o tom, jak mají jejich obor sociální pracovníci vnímat a znát, chybí mi, že autory nejsou sami sociální pracovníci. Co mě k tomuto konstatování vede? Zjištění, že po dychtivém hledání, jak autoři popisují odborně správné postupy, techniky a metody sociální práce s xy nebo v xy, v závěru objevíte kapitolu nazvanou Sociální práce s xy nebo v xy, a ta je i s nadpisy pouze na dvou stránkách a vlastní popis kompetencí sociálního pracovníka je pojednán v rámci odstavce a nepřekračuje rámec tzv. sociálně-právního minima, tj. znalostí nároků z oblasti sociálních dávek.

Tento úvodník jsem opatřil nadpisem. Ambiciózně lákám na pojednání o rolích a očekáváních. Myslím, že jsem mnohé z vás opět zvedl ze židle. Nuže, to je zase má role. Ale kde je ten zdravý optimismus? Já jej například vidím v příbězích a popsané dobré praxi uvedené na následujících stránkách tohoto časopisu. V textech a uveřejněných příspěvcích na sociálních sítích, kde dovedou sociální pracovníci o své odborné práci komunikovat, kombinovat ji s aktivismem anebo sdělovat své příběhy z každodenní práce. Naposledy jsem četl o sociální práci ve zdravotnickém zařízení. Pokaždé slyším slova socioložky a historičky, u které jsem měl tu čest studovat, paní Jiřiny Šiklové. Pomohu si parafrázovat. Říkala (a díky bohu v diskurzu o statusu sociální práce stále říká a přeji si, aby říkala ještě dlouho), že o sociální práci je potřeba odborně, ale srozumitelně lidi informovat, v člancích v tištěných médiích nebo kyberprostoru... Proto vás, proboha, prosím, lidi nebojte se a o své práci pište.

Přeji vám všem příjemné léto.

PhDr. Radek Suda, předseda redakční rady

Co nás čeká v 21. století Stárnutí obyvatelstva

2. díl

Není sporu, že digitalizace je technickým pokrokem, který zvyšuje produktivitu práce, urychluje komunikaci a zpříjemňuje lidem život.

Píše se, že prožíváme novou revoluční dobu srovnatelnou s průmyslovou revolucí 19. století. V Německu je tento trend pod pojmem „Průmysl 4.0“ dokonce označován za 4. průmyslovou revoluci¹.

Text: prof. JUDr. Igor Tomeš, CSc., profesor politiky, evropského a českého sociálního práva a sociální správy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, tomes@volny.cz

Radek Novák z EU Office České spořitelny říká:² „Čtvrtá průmyslová revoluce totiž v praxi znamená propojení všech chytrých přístrojů, výrobních linek a výrobních systémů, skladů, logistiky i servisu do jedné inteligentní informační sítě, v jejímž rámci budou chytré přístroje zákazníků, výrobců i dodavatelů navzájem a bez lidské pomoci komunikovat. Výrobní proces se díky tomu podstatně změní: Vše začne daty, která budou od zákazníků, dodavatelů i samotné továrny sebrána a vyhodnocena ještě před samotnou výrobou. Tu pak automaticky zajistí technologie, roboti, 3D tiskárny, mikročipy, senzory či čtečky kódů. Celý systém bude přitom digitálně propojen a vše spolu bude komunikovat; jakmile jeden stroj dokončí výrobek, okamžitě informuje dopravník, který přijede a odveze produkt k dalšímu, již naprogramovanému stroji. Navzájem spolu budou komunikovat i výrobní systémy dodavatelů.“ To je vize budoucnosti ekonomů a techniků. Řada velkých podniků se touto cestou již vydala, např. Škoda Mladá Boleslav. Růst výroby řeší robotizací.

Digitální revoluce je jiná než průmyslová revoluce 19. století nejen v tom, že nahrazuje lidi ve výrobě tím, že postupně likviduje pásovou výrobu, ale ona likviduje i úřednictvo na přepážkách. Banky komunikují s klientem digitálně, lidé si posílají gratulace a zprávy digitálně, jízděnky si objednáte digitálně, daně platíte digitálně, a následně se papírové archivy postupně nahrazují digitálními, registry a digitálním stykem s úřady.

Úřad vlády ČR z iniciativy Rady hospodářské a sociální dohody uveřejnil v roce 2014 **Akční plán pro rozvoj digitálního**

trhu, který začíná těmito slovy: „Digitální technologie zásadně a rapidním tempem mění ekonomiku i život společnosti na celém světě. Změny, které digitální revoluce přináší, se nevyhnutelně dotknou fungování společnosti i života všech jednotlivců. Pro podnikatele a spotřebitele tento vývoj znamená škálu nových příležitostí a s nimi rozvoj inovativních služeb, jež mají pozitivní dopad na kvalitu života nás všech. Pro vládu ČR tento vývoj znamená nutnost aktivního přístupu vedoucího k podpoře kreativní digitální ekonomiky.“ Dokument je v souladu se Strategií pro jednotný digitální trh vydanou EU v roce 2015.

Vláda za stěžejní považuje:

1. rozvoj infrastruktury (budování internetových sítí a zajištění kybernetické bezpečnosti);
2. rozvoj digitálních kompetencí a formálního myšlení v celoživotní perspektivě (počáteční vzdělávání, zvyšování digitální gramotnosti občanů);
3. přístup ke zboží a službám na internetu (rozvoj e-commerce, ochrana dat online, revize autorských práv, snižování administrativní zátěže pro podniky, rozvoj elektronické veřejné správy);
4. nové trendy (ekonomika založená na datech – digitalizace průmyslu, přístup k datům veřejného sektoru);
5. správu digitální agendy (*Úřad vlády ČR, 2015*).

Digitální revoluce přináší změny v sociální práci. O těch pozitivních hovořila Pavla Kodymová na konferenci FF UK dne 21. 1. 2016 ve svém příspěvku „*Kyberprostor příležitostí i výzvu pro sociální práci*“. Uvedla, že „*sociální práce jednadvacátého století, jako mnohé jiné profese, čelí mnohým výzvám, a to jak na úrovni struktur rodinných a sociál-*

*ních, tak i společenských. Jsou jimi např.: narůstající potřeba odstranění sociální izolace, odstranění bezdomovectví, snížení extrémních ekonomických nerovností, dosahování rovných příležitostí, vytvoření sociální reakce na měnící se životní prostředí a konečně i využití technologií pro sociální blaho.*³ V tomto pojetí se jedná o pestrou nabídku možností. To vše tvoří málo využívané nástroje sociálních pracovníků v kyberprostoru. Pomocí komunikačních a informačních technologií má sociální pracovník další možnost si doplnit informace o klientovi – jaké má problémy, o kterých se stydí hovořit tváří v tvář, jak ve virtuálním prostoru prezentuje své vnímání reálného života apod. Tedy pochopit to, co klienti dělají, a jak to ovlivňuje jejich životy.“ (Kodymová, 2016). To je ta pozitivní stránka procesu.

Jako každá průmyslová revoluce, tak i tato, v pořadí již čtvrtá, má nejen pozitivní, ale i negativní sociální dopady. Mezi nejdůležitější můžeme uvést (jako u všech technických revolucí) nezaměstnanost (technika bere lidem práci), rostoucí sociální vyloučenost vyvolanou dlouhodobou nezaměstnaností a zvětšování rozpětí mezi chudobou a bohatstvím.

Na tradičním setkání v Davosu (leden 2016) se světoví politici a ekonomové zabývali důsledky digitalizace. Upozornili, že digitalizace administrativy a robotizace vyvolají v nejbližších pěti letech nezaměstnanost 7 milionů lidí v Evropě. Více postihne úředníky než dělníky. Pro mnoho z nich to může být fatální a spadnou do dlouhodobé nezaměstnanosti pro nedostatek digitální gramotnosti. Budou to spíše lidé vyšších věkových kategorií, kteří mají s digitální gramotností problémy. Budou to lidé s nižším vzděláním a lidé, kteří na vyšší vzdělání nemají potřebnou duševní kapacitu.

V oblasti rozvoje digitální gramotnosti vzniká potřeba znalosti cizích jazyků. Vláda v usnesení z roku 2015 konstatuje, že „*stát zajistí výbavu každého jedince bez rozdílu takovými kompetencemi, které mu umožní uplatnit se v informační společnosti a zejména využívat nabídky otevřeného vzdělávání v průběhu celého života*“. MPSV vypracovalo Akční plán **Strategie digitální gramotnosti ČR** na období 2015 až 2020. Reaguje na „*velmi rychlé globální šíření informačních a komunikačních technologií, přesun těžiště růstu*

¹ První byla v 18. století (využití vody a páry) a byla výsledkem potlačení rukodělné výroby manufakturami, druhá v 19. století (elektřina) umožnila vznik výrobních linek, třetí v 20. století (atomová energie a zdokonalení techniky ve dvou světových válkách).

² www.Euraktiv.cz, 30. 09. 2015

³ <http://aaswsw.org/grand-challenges-initiative/>

produktivity do oblasti utváření, zpracování a přenosu informací, narůstání významu terciárního (případně kvartérního) sektoru ve struktuře zaměstnanosti, růst významu teoretického vědění v běžném životě, politice, ekonomice i kultuře a přechod k dominanci sítí jako základního principu organizace lidských aktivit, a to např. v oblastech produkce a distribuce zboží, v každodenním sociálním životě, v mezinárodních vztazích či v oblasti sociálních hnutí“.

Tyto skutečnosti a strategie kladou nové úkoly před zaměstnaneckou politiku státu. Končí doba „čekání na zaměstnání“ a nastoupí povinnost kvalifikace a rekvalifikace v době nezaměstnanosti, a možná jako podmínka pro vyplácení dávek.

Statistické zprávy ukazují, že se to nejvíce dotýká lidí 50+, kteří přicházejí s digitalizací do styku až v pokročilém věku a nejsou na ni vzdělávacími soustavami připraveni. Digitalizace není jen technická dovednost, ale vyžaduje především nové myšlení. Obojí dělá starším věkovým kohortám problémy. Proto v posledních 10–20 letech mezinárodní i národní společnosti věnují zaměstnávání osob 50+ zvýšenou pozornost. Je to o to významnější v době rychlého stárnutí obyvatelstva a zvyšování konvenční věkové hranice pro důchody.

Digitalizace také negativně postihuje komunikaci – přímý styk nahrazují přístroje. Vnoučata už nenavštěvují své prarodiče, posílají jim SMS. Lidé pracují z domova a ztrácí pocit sounáležitosti s reálným, pracovním kolektivem. Team-building přestává mít smysl. Pracovní schůzky nahrazují videokonference. Lidé se navzájem odcizují, protože přístroje jim nenahradí prožitek z osobního kontaktu. Osamělí staří lidé jsou ještě osamělejší, protože místo s lidmi komunikují s přístroji. To klade vyšší nároky na sociální služby, které musí doplnit svůj reper-toár péče o staré lidi o položku „úsilí proti osamělosti“ pořádáním aktivit pro zdravé osamělé lidi, které jim umožní sociální komunikaci. Nuda krátí život.

ZÁVĚR

Denně čteme, jak digitalizace zvyšuje produktivitu práce, jak přesní roboti nahrazují méně výkonné a nepřesné lidi, jak digitalizace nahradí úředníky, protože nebudou papírové kartotéky a archivy a registry budou komunikovat mezi sebou, jak je práce techniky lacinější než práce lidí. Avšak již málo se dozvídáme o sociálních důsledcích těchto procesů. Přitom ze zkušenosti 19. i 20. století víme, že technické revoluce vyvolávají u části obyvatelstva negativní sociální dopady. Sociální rizika a důsledky digi-

talizace ještě dnes neumíme plně identifikovat, ale víme, že společnost bude společností strojů, klade otázku, jaká budou nová sociální rizika, jak se taková společnost dokáže vypořádat s novými sociálními problémy, jak budou vypadat budoucí klienti sociální ochrany a jak se změní jejich potřeby. Víme, že se společnost výrazně mění, a nelze to odbýt traktáty o postmoderně. Začíná jiná, nová doba, ve které strach o práci umocňuje strach z jaderné války. Nedovedu si představit, co se s digitálním světem stane, až vznikne celosvětový elektrický „black-out“.

Zdroje:

- *Akční plán pro rozvoj digitálního trhu [online]* Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/ma_KORN9YAKXSHL_REV_2-fin.pdf
- *Strategie digitální gramotnosti ČR na období 2015 až 2020 [online]* Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/21499/Strategie_DG.pdf
- *Kodymová, Pavla. Kyberprostor příležitostí i výzvou pro sociální práci. Konference FF UK. 21. 1. 2016. Praha.*
- *www.Euractiv.cz, 30. 09. 2015*
- <http://aaswsw.org/grand-challenges-initiative/>
- *Světové ekonomické fórum. Davos. 20. 1. 2016.*

Igoru Tomešovi byla slavnostně udělena medaile Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Text: Mgr. Veronika Hotová

Foto: Archiv Filozofické fakulty UK

Dne 20. 4. 2016 se ve velkém zasedacím sále Karolina v Praze sešli v podvečerních hodinách členové rodiny, spolupracovníci a přátelé profesora Igora Tomeše, aby se zúčastnili slavnostního předání medaile Filozofické fakulty Karlovy univerzity děkankou Mirjam Friedovou. Medaile je udělována osobám, které významně přispěly k rozvoji fakulty v oblasti vědy, vzdělanosti či akademických svobod. Není tedy divu, že oceněným se stal právě Igor Tomeš, mimo jiné i člen naší redakční rady.

Slavnostní ceremoniál moderovala Eva Dragomirecká, vedoucí katedry sociální práce FF UK, čestnými hosty a řečníky byli dále Petr Miller, bývalý ministr práce a sociálních věcí Československa, jehož náměstkem byl právě Igor Tomeš, a Jiřina Šiklová, socioložka a publicistka, se kterou Igor Tomeš založil v roce 1992 katedru sociální práce FF UK v Praze, kde působí dodnes. Všichni řečníci a zároveň profe-

Mirjam Friedová, Igor Tomeš

sorovi mnohaletí přátelé přítomné dojali svými přednesy, ze kterých bylo patrné, jak moc si Igora Tomeše váží nejen za jeho profesionalitu, pracovitost a schopnosti, ale hlavně za jeho lidství, srdce na pravém místě a odvalu, s jakou se vždy zastával lidí, kteří potřebovali pomoc. Ceremoniál byl plný pozitivních emocí a vděčnosti a myslím, že mohu mluvit za všechny zúčastněné, že možnost zúčastnit se takového okamžiku, byla pro všechny velkou ctí.

Za celou redakci a vydavatele gratulujeme.

prof. JUDr. Igor Tomeš, CSc., absolvoval v roce 1955 Právnickou fakultu UK v Praze, v roce 1959–1963 pracoval v Mezinárodní organizaci práce a podílel se na reformě sociálního pojištění v Japonsku, Řecku či Súdánu. V roce 1968 habilitoval na PF UK, odkud byl po okupaci sovětskými vojsky propuštěn. V roce 1989 byl Václavem Havlem rehabilitován, jmenován prvním náměstkem federálního ministra práce a sociálních věcí a jmenován profesorem pracovního práva a sociálního zabezpečení. Spolu se socioložkou Jiřinou Šiklovou založil katedru sociální práce na FF UK v Praze. V letech 1992–2012 působil jako expert Světové banky a Evropského společenství na sociální reformy v Íránu, Kazachstánu, Gruzii, Izraeli, Makedonii, Moldávii a dalších zemích. Publikoval množství knih, článků a prací u nás i v zahraničí.

Trh práce a lidé s trestní minulostí

1. díl

Text: Pavel Štern, bývalý ředitel Probační a mediační služby a náměstek ministryně spravedlnosti pro trestní politiku, aktuálně působí v platformě Byznys pro společnost

PŘED TŘEMI A PŮL LETY

Dne 1. 1. 2013 vyhlásil tehdejší prezident republiky nečekanou a rozsáhlou amnestii. Ponecháváme nyní stranou všechny kontroverze, včetně rozsáhlé a oprávněné kritiky, kterou tato amnestie vyvolala. Amnestie však může sloužit, s ohledem na téma článku, jako východí podnět pro úvahu nad stěžejními problémy českého vězeňství, respektive trestní politiky v oblasti vězeňství a prevence a řešení kriminality. Přinesla totiž unikátní příležitost sledovat dynamiku u stěžejních a opakujících se jevů tématu v kontextu dlouhodobých statistických údajů o vězňených osobách. Malá řeč čísel: Ke dni 31. 12. 2012 bylo v českých věznicích celkem 22 644 vězňů¹. Tehdejší stavy byly hodnoceny jako kritické, ubytovací kapacity věznic byly naplněny bezmála na 110 % a počty, zejména odsouzených, se stále zvyšovaly. V rámci lednové amnestie bylo propuštěno téměř 6 500 odsouzených a koncem února 2013 bylo ve věznicích přibližně 16 088 vězňů (pro detailní představu, z toho bylo 2 176 obviněných, 13 879 odsouzených a 33 osob v detenčních zařízeních). Jednalo se o nejnižší počty vězňů v České republice za více než deset posledních let.

Amnestie v roce 2013, díky svým kontroverzním krokům především v oblasti abolice dlouhodobě neuzavřených kauz závažné hospodářské kriminality, byla rozsáhle kritizována ze strany odborné i laické veřejnosti. Nicméně skutečnost, že bylo propuštěno téměř 6 500 odsouzených, vytvořila paradoxně jedinečnou příležitost udržet počty vězňů v přijatelných mezích a ideálně je do budoucna dále postupně snižovat. Pro srovnání: sousední Rakousko, které má přibližně stejný počet obyvatel jako Česká republika, má ve věznicích stabilně kolem 10 000 vězňů. Aby se zmíněné udržitelnosti v počtech vězňů dalo dosáhnout, bylo ovšem nezbytné výrazně omezit a snížit rizika, která byla

v té době opakovaně uváděna a dokládána jako hlavní příčiny vysoké recidivy, respektive opakování trestné činnosti pachatelů, zejména té majetkové, a návazně stále stoupajících počtů především odsouzených osob ve věznicích.

Pro přehled uvádím, že míra „recidivy“ se v České republice v té době pohybovala okolo 70 %. Za zmíněnými hlavními příčinami vysoké „recidivy“ jsou na základě mnoha zjištění z praxe a výzkumů například Institutu pro kriminologii a sociální prevenci považovány zejména vysoká předluženost/zadluženost pachatelů a jejich velmi nízká uplatnitelnost na otevřeném trhu práce, tedy velmi vysoká míra nezaměstnanosti a nezaměstnatelnosti mezi lidmi z této sociální skupiny. Podle statistických ročenek Vězeňské služby byla v roce 2013 nejčastějším trestným činem v ČR krádež.

A NYNÍ SOUČASNOST

Bohužel stávající situace v českých věznicích je neradostná. Aktuální čísla o počtech osob ve věznicích jsou následující. Celkový počet uvězněných osob je nyní 22 030². Provedeme-li srovnání počtů mezi lety 2013 a 2016, dojdeme ke zjištění, že počty vězňů se za tu dobu navýšily celkem o 5 942 osob, a to především u skupiny odsouzených. Vězeňská služba udávala v necelé polovině roku 2015, že více než 3 000 osob se od data amnestie vrátilo do věznic včetně informace, že počty stoupají o cca 200–300 osob měsíčně. Pro účely našeho srovnání připomínám, že před amnestií na konci roku 2012 bylo ve věznicích celkem 22 644 osob. Nelze tedy vyloučit, že tento počet bude ještě letos nejen dostižen, ale pravděpodobně i překonán.

Podíváme-li se společně na okolnosti (znovu se opakující situace), které doprovázejí naše srovnání, pak je nutná analýza jak z pohledu charakteru páchané trestné činnosti, tak i zasazení do celkového právního, sociálního a ekonomického rámce. Stručně řečeno, nepodařilo se vůbec omezit klíčové příčiny recidivujícího chování

zejména u majetkové trestné činnosti. Nejčastějším trestným činem je i nadále krádež, což jen dokazuje charakter a účel trestné činnosti u „recidivujících pachatelů“³.

A TO VŠE NĚCO STOJÍ

Související náklady na vězeňský systém, jeden den a jednoho vězně jsou přibližně 1 000 Kč. Pakliže by si v tomto případě stát stanovil např. strategický cíl, že se v horizontu nejpozději tří let počet odsouzených podaří snížit o, řekněme, přibližně 5 000 osob, ušetřil by tím státní rozpočet ročně bezmála dvě miliardy (1 825 000 000 Kč). To jsou přibližně náklady, které musí stát vynaložit na zajištění takového počtu vězňů jen na úrovni Vězeňské služby.

Kdybychom zahrnuli do modelu například 10 000 vězňů a snížení o tento počet například v horizontu šesti let, pak by státní rozpočet ročně ušetřil více jak cca tři a půl miliardy korun (3 650 000 000 Kč). V opačném případě je přirozeně třeba vynaložit na tento počet vězňů „stejně prostředky“ do rozpočtu Vězeňské služby. Pokud by ke snížení počtu uvězněných osob nedošlo a stávající stavy naopak dále stoupaly, situace by si nutně vyžádala například stavbu nových věznic a rozšiřování kapacit těch stávajících, což by znamenalo opět další stamiliónové či miliardové náklady.

Tyto ekonomické údaje jsou srozumitelné, nicméně nezahrnují komplexní náklady spojené s rostoucím počtem zejména odsouzených. V textu se například nezabýváme souvisejícími náklady systému, zejména veřejné správy, které vznikají díky opakování trestné činnosti. Náklady, které bychom sem mohli zahrnout, se týkají například způsobené škody obětem trestné činnosti, ať už fyzickým nebo právnickým osobám, nákladů práce Police ČR při vyšetřování, státních zastupitelství, soudů, prohlubujících se dluhů recidivujících pachatelů například u zdravotních pojišťoven či správy sociálního zabezpečení. Nemluvíme vůbec o sociálních dopadech takového stavu, který je v zásadě ohrožující pro většinu obyvatel, jelikož veřejné správě se nedaří snižovat

¹ Z toho bylo 2 183 obviněných, tedy ve vazbě, 20 429 odsouzených, tj. ve výkonu trestu, a 32 tzv. chovanců z „detenčních zařízení.“

² Z toho je celkem 19 993, odsouzených, 1 968 obviněných, tedy vazebně stíhaných, a 61 osob v zabezpečovací detenci (tzv. chovanci). Statistický údaj Vězeňské služby, týdenní statistické hlášení se vztahuje k 25. 5. 2016.

³ Přesněji řečeno se jedná spíše o opakování trestné činnosti, tzv. re-offending. Poznámka autora.

opakování trestné činnosti zejména u pachatelů majetkových trestných činů, což má samozřejmě dopady na bezpečnost i kvalitu života veřejnosti – komunity.

Stručně řečeno, reálné náklady na celý tento systém jsou mnohem vyšší. Vrátilme-li se k dlouhodobě neřešeným příčinám vysoké „recidivy“, tedy zadluženosti a nízké zaměstnatelnosti pachatelů, jeví se pak funkční a udržitelné řešení těchto klíčových příčin vysoké „recidivy“ jako *významná společenská priorita*. Nejen trestně právní, ale i sociální a ekonomická.

Nabízí se otázka, jak bude taková situace bez výrazného systémového zásahu ekonomicky i sociálně udržitelná. Opětovná přeplněnost věznic neumožňuje Vězeňské službě v podstatě nic jiného než pouze udržovací režim. Za takové situace není možné například rozsáhle investovat do nové architektury věznic či jejich přestavby a „starý styl“ nahradit modernějším i v interiérech, což by mělo rovněž vliv na výchovné a sociální aspekty lidí ve výkonu trestu a vytváření i mnohem lepších pracovních podmínek pro zaměstnance věznic. Zároveň je jasné, že systém, který pod náporem lidské kapacity řeší primárně pouhé „své udržení“, nemá prostor pro inovace, lepší integraci pachatelů a strategickou proměnu, která může přinést řešení jeho zásadních otázek.

Byť ve společnosti vládne vůči uvězněným lidem dlouhodobě více než kritický přístup, který nacházíme všude na světě, část obav plyne přirozeně ze samotné trestné činnosti, přesněji řečeno ze strachu z tohoto jevu. Ale bohužel zde platí úměra, že čím více lidí bude ve věznicích, tím více se zvyšuje riziko pro společnost z hlediska „recidivy“ trestné činnosti. Vyšší bezpečnost pro komunitu přináší samozřejmě nižší úroveň „recidivy“ (opakování trestné činnosti) a logicky tedy i nižší počet uvězněných osob.

Zvyšuje se rovněž riziko ekonomické udržitelnosti celého systému. Současná doba ekonomické konjunktury nemusí trvat věčně a v případě ekonomických výkyvů se vystavujeme riziku, že pokud nezastavíme nárůst počtu vězňů a důsledně neeliminujeme příčiny tohoto stavu, může se stát, že takový systém nebude jednoduše „ufinancovatelný“ ani společensky tolerovatelný. A důsledkem může být i to, že veřejnost bude trestnou činností mnohem více ohrožena.

V textu se zatím nezabýváme podrobně celým systémem trestní politiky, rolí a odpovědnostmi jednotlivých institucí v justici či detailními popisy a návrhy, jak současnou situaci účinně a systémově řešit. Tento text je do jisté míry výchozím popisem aktuálního stavu včetně detail-

nější souvislosti s tématem zaměstnatelnosti a uplatnitelnosti lidí s trestní minulostí na trhu práce. Současná situace je v podstatě výzvou pro veřejnou správu a samozřejmě celý resort spravedlnosti, ale i pro další resorty, včetně odborníků z praxe, jak tuto situaci postupně zastavit a transformovat do pozitivnějšího rámce.

NÁVRAT, UPLATNĚNÍ A UDRŽENÍ SE NA TRHU PRÁCE

Česká republika je v současné době zemí, která se pyšní v zásadě druhou nejnižší nezaměstnaností v Evropě. V tisku můžeme pravidelně číst zprávy, jak firmy a zaměstnavatelé shánějí kvalifikované i nekvalifikované pracovní síly na trhu práce, kterých se jim zoufale nedostává. Často mají problém s kapacitami tak velký, že zastavují nové projekty. Na trhu práce chybí kvalifikovaní a zkušení řemeslníci, například truhláři, lakýrníci, zedníci, strojní mechanici, automechanici, svářeči či elektrikáři. Chybí kvalifikovaní zaměstnanci v různých technologických oborech, řidiči, poptávka je po celé řadě profesí a zaměstnancích, kteří chtějí pracovat, chtějí si vybudovat vztah k firmě, k zaměstnavateli, k firemním hodnotám apod. Na českém trhu práce prostě chybí zaměstnanci! K tomu je třeba doplnit, že demografické údaje v rámci České republiky již nějaký čas signalizují velké problémy se stárnutím populace a poměr mezi ekonomicky aktivními a neaktivními lidmi je víceméně v jakési „nejisté rovnováze“.

Za této situace pominout nemalý ekonomický a sociální potenciál, který představují lidé, obecně řečeno, s trestní minulostí, kteří nepracují nebo nejsou jinak postupně integrováni na trh práce, není v zásadě ekonomicky a sociálně dlouhodobě udržitelné. Zejména se jedná o téma právě majetkové trestné činnosti u této skupiny. Účelem tohoto textu, s malou výjimkou na závěr, není se zabývat detailněji procesy integrace a resocializace odsouzených ve výkonu trestu nebo po propuštění včetně propojování, intervencí, programů, služeb vůči odsouzeným/propuštěným v rámci tzv. „Transition Managementu“, ale zatím jen obecněji popsat současný stav v kontextu trhu práce a zaměstnatelnosti „naší“ cílové skupiny.

Návrat, uplatnění a udržení se na trhu práce u odsouzených a propuštěných, tedy lidí s trestní minulostí, by měl představovat jednu z klíčových priorit trestní politiky a sociální politiky státu. Dosáhnout zde úspěšných intervencí a kroků vyžaduje nejen systémovou spolupráci, zejména resortů spravedlnosti a práce a sociálních

věcí, ale i dalších ekonomických ministerstev, včetně spolupráce s veřejně prospěšným sektorem. Nelze pominout ani rozvoj spolupráce státu a zaměstnavatelů při zaměstnávání lidí s trestní minulostí. Už dnes existují firmy a zaměstnavatelé, kteří osoby s trestní minulostí po propuštění zaměstnávají. Jsou to však pořád ještě bílé vrány systému, nejen proto, že stát tyto zaměstnavatele nikterak systematicky nemotivuje a nepodporuje. Zaměstnavatelé, a výjimkou nejsou ani velké firmy a korporace, v rámci svých strategií společenské odpovědnosti či programů diverzity a inkluze jsou otevření či již někteří přímo integrují osoby s trestní minulostí, a to nikoliv jen ze sociálních důvodů, ale také proto, že potřebují obsazovat konkrétní a potřebné pracovní pozice. Proto je tak důležité pracovat s poptávkou a potřebami zaměstnavatelů.⁴

Systémové propojení poptávky zaměstnavatelů s nabídkou pracovních sil na trhu práce, včetně přípravy potenciálních zaměstnanců na novou práci například formou rekvalifikace či vzděláváním a přípravou na novou pozici u nového zaměstnavatele, by se dalo bez problému široce uplatnit i na nemalou skupinu osob s trestní minulostí, která je zatím nezaměstnaná či údajně nezaměstnatelná. Uplatnění a udržení lidí s trestní minulostí na trhu práce má velký potenciál a představuje obrovské příležitosti právě i z hlediska ekonomických dopadů. *Dosažení takového cíle může mít za následek nastartování nové kariéry a nové společenské perspektivy lidí s trestní minulostí.*

Nezastupitelnou roli zde má stát, který může vytvářet pracovní místa pro lidi s trestní minulostí například prostřednictvím firem se státní účastí. Stejně tak je nezastupitelná role státu ve veřejné podpoře zaměstnavatelů, aby se nebáli zaměstnávat lidi s trestní minulostí včetně toho, že budou vytvořeny potřebné organizační a praktické podmínky. Stát by se měl rovněž více angažovat v zaměstnávání odsouzených ve výkonu trestu. Je určitě pozitivní, že Ministerstvo spravedlnosti deklaruje v rámci nové koncepce vězeňství věnovat tomuto tématu intenzivní pozornost a podniká už některé praktické kroky ke zlepšení. Je třeba však budovat systém, který bude fungovat dlouhodobě. Čas ukáže, zda současné kroky přinesou potřebné výsledky. Zda se skutečně podaří zastavit stále stoupající počty vězňů a propojit postupně všechna opatření do efektivního a účinného systému. To se zatím v ČR bohužel dlouhodobě nedaří.

⁴ Viz některé příklady dobré praxe na závěr článku.

DROBNÉ DOPLNĚNÍ K PŘÍPADOVÉ PRÁCI

Současná situace je rovněž výzvou pro nové a inovativní přístupy v případové praxi, obecněji řečeno sociální práci v trestní justici s lidmi s trestní minulostí. Tedy například výzvou pro sociální pracovníky na úrovni veřejné správy, samosprávy nebo nevládních organizací či probační úředníky. Porozumění a osvojení si nových znalostí a dovedností relevantních k řešení klíčových příčin recidivy se stává nezbytností dnešní praxe, ať už se to týká situace předluženosti nebo zprostředkování vstupu na trh práce.

Zvládnutí alespoň „základních“ principů a dovedností, jak řešit situaci zadluženosti, včetně dobré znalosti dostupné a relevantní podpůrné sítě programů a služeb, k tomu rozhodně patří. Stejně tak širší znalost potřeb trhu práce, osvojení procesů, které představují dobrou praxi, včetně spolupráce se zaměstnavateli přímo či zprostředkovaně, je dnes už rovněž nezbytnou výbavou do terénu. Tedy naučit se nejen zjišťovat potřeby a kompetence cílové skupiny (lidí s trestní minulostí – klientů), ale také lépe rozumět potřebám zaměstnavatelů na trhu práce z hlediska jejich poptávky a naučit se obojí propojovat v kontextu celkového managementu případové práce. Tolik jen krátký vstup do prostředí „první linie“ – případové práce. Potřebné změny na systémové úrovni musí být doprová-

zeny i změnami na úrovni managementu případové práce, tedy by měly být v určité rovnováze.

PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE

Příkladem dobré praxe u nás může být praxe nevládních organizací, jako je Rubikon Centrum, který vytvořil a uvedl do praxe koncepci pracovní agentury, kde jsou osoby s trestní minulostí připravovány dle poptávky potenciálního zaměstnavatele na příslušnou pozici, nebo Sdružení Podané ruce, které obdobný program zajišťuje zejména pro pachatele trestné činnosti spojené se závislostí na návykových látkách. Platforma Byznys pro společnost – fórum odpovědných firem podporuje a rozvíjí mezi zaměstnavateli téma zaměstnávání osob s trestní minulostí v rámci strategií společenské odpovědnosti firem, programů diverzity a inkluze. Příkladem dobré praxe zaměstnávání uvězněných osob jsou například věznice Plzeň Bory, Jiřice, Valdice, Světlá nad Sázavou. Probační a mediační služba zařadila již před časem do managementu případové práce témata zadluženosti a systematické spolupráce se zaměstnavateli.

Britská organizace Business in the Community (BITC) vytvořila přímo metodiku/manuál pro zaměstnavatele, jak začleňovat lidi s trestní minulostí na trh práce. Podle jejich údajů klesá recidiva u propuštěných až o 30 % v případě, že

se uplatní na trhu práce. Rovněž osvětová kampaň pod názvem „Ban the Box“, kterou podpořil i britský premiér David Cameron, je pozoruhodným příspěvkem k otevírání tématu i širší veřejnosti, nejen odborné.

ZÁVĚR

Uplatnění lidí s trestní minulostí na trhu práce dle poptávky firem a zaměstnavatelů je velkou výzvou a zkouškou stávajícího „systému“, zda se dokáže inovovat, transformovat, propojovat s cílem, učinit osoby s trestní minulostí na trhu práce zaměstnatelnými a potenciálně kvalitními zaměstnanci a tedy i řádnými občany. To samo o sobě může mít výrazně pozitivní vliv na snižování recidivy – opakování trestné činnosti pachatelů, a tedy i snižování počtu uvězněných osob.

Kriminalitu, recidivu, plánování trestní politiky je třeba řešit provázaně a systémově na úrovni trestně právní, ekonomické a sociální. V příštím textu se zaměříme na tyto tři faktory a kontext celé situace v našich podmínkách. ■

Odkazy:

- *Statistická hlášení Vězeňské služby:*
<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/>
- <http://www.bitc.org.uk/>

Hlad aneb „Mám jít šlapat chodník, abychom měli na jídlo?“

„Co mám dělat? Mám jít šlapat chodník, abychom měli na jídlo? Co mi radíte?“ (klientka, 23 let)

„Já bych si s vámi ráda povídala o tom, jak se cítím, ale když nevím, co budu jíst, tak mám jiný starosti.“ (klientka, 29 let)

*Text: Mgr. et Mgr. Radka Janebová,
odborná asistentka, Univerzita Hradec
Králové*

Výše citované věty nejsou ani ze zemí třetího světa, ani z daleké historie. Slyšela jsem je od svých klientek v letošním a loňském roce v rámci poskytování sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi. Situace hladu nebyla traumatická pouze pro ně jako matky, které hlad sdílí se svými dětmi, ale i pro mě coby sociální pracovníci, která cítí frustrující bezmoc.

Představa hladovějících lidí se pojí spíše s jinými časoprostory, než je současná Česká republika. Mnohdy vnímáme hlad jako něco vzdáleného, co se vyskytuje v zemích chudého Jihu anebo s čím se potýkali naši předkové naposledy ve třicátých či čtyřicátých letech 20. století. Je ale hlad opravdu něco, co se České republiky netýká? A jak může ovlivňovat výkon sociální práce?

Co to hlad vůbec je a jakých forem může nabývat? Světová organizace pro

výživu a zemědělství (FAO) definuje „hlad“ nebo také „potravinovou nestabilitu“ jako situaci, kdy lidé nemají zajištěný přístup k dostatečnému množství bezpečných a výživných potravin, které jsou zapotřebí k normálnímu růstu a aktivnímu zdravému životu (FAO, 2008). Světový potravinový program (2016) odlišuje tři formy hladu. Za první se jedná o „nedostatečnou výživu“, kdy příjem potravy nezahrnuje dostatečný příjem energie k uspokojování fyziologických potřeb. Druhou formu označuje jako „podvýživu“ a spojuje ji se špatnou či jednostrannou skladbou potravin, která negativně ovlivňuje zdraví. Ve třetím případě se jedná o akutní hlad až hladovění, které vede k závažným ztrátám hmotnosti.

Podle zprávy OSN z roku 2015 hladoví ve světě každý devátý člověk (OSN, 2015). Nejvíce lidí trpí hladu v Asii (dvě třetiny populace), ale největší procento hladovějících lidí je v subsaharské Africe (každý čtvrtý člověk). Příčinou hladu jsou zejména klimatické změny planety, živelné katastrofy, válečné konflikty, důsledky postkolonialismu a globalizace zejména pro země chudého Jihu. OSN (2015) uvádí, že na rozvinuté země, k nimž se řadíme i my, připadá 15 milionů hladovějících. Vzhledem k tomu, že klimatické změny, živelné katastrofy a válečné konflikty nás prozatím nepostihly a z globalizace stále spíše těžíme (alespoň v porovnání se zeměmi chudého Jihu), stojí za zamyšlení, z jakých příčin tedy plyne hlad českých lidí?

Kdybychom se chtěli inspirovat u britské baronky a členky britské Sněmovny lordů, baronky Anne Jenkin, mohli bychom prohlásit, že „chudí lidé neumějí vařit, a proto mají hlad“. Chtěla tím naznačit, že chudí si za svou chudobu mohou sami, protože místo aby si vařili, tak utrácejí za hotová jídla a polotovary. Aby všem ukázala, že má pravdu, tak si tato politička Konzervativní strany uvařila mísu ovesné kaše za necelé dvě koruny (v přepočtu) a potom snědla velkou mísu kukuřičných lupínků za devět korun. V Česku zatím takové perly z úst političek a politiků neпадají, i když názory, že chudí si za svou chudobu mohou sami, jsou slyšet téměř ze všech stran politického spektra.

Britské neziskové organizace výrok paní baronky Jenkin zpochybnily a kontrovaly, že lidé hladoví v důsledku změn a pomalého fungování systému sociálních dávek. Domnívám se, že příčiny hladovění jsou obdobné i v Česku a na špatné nastavení sociálního systému doplácí zejména rodiče na rodičovské dovolené. Genderově neutrálně se používá termín „rodiče samozivitelé“, ale genderově realisticky by bylo vhodnější psát o ženách samozivitelkách na rodičovské dovolené bez funkčního rodinného zázemí.

Nechci se zabývat výší sociálních dávek a stanoveného životního minima. Budu optimisticky předpokládat, že jejich výše je dostatečná k pokrytí nákladů lidských potřeb. Chci psát o situaci, kdy lidem z různých důvodů z vyplacených dávek nezůstanou prostředky na jídlo. Cesty k hladu jsou zcela jednoduché. Zejména v sociálně vyloučených lokalitách dochází k tomu, že majitelé ubytoven či další nájemci požadují tak vysoké nájem, že ty nejsou pokryty doplatkem a příspěvkem na bydlení. Nájemníci doplácí zbylé náklady z příspěvku na živobytí, takže zbylá částka na jídlo se drasticky snižuje.

Jiná cesta k hladu vede přes nárazovou výplatu dávek státní sociální podpory. Mám zkušenosti s pomalým vyřizováním těchto dávek, kdy úřad práce například požaduje doklady, které již má v rámci jiné agendy. Strategie pomalého vyřizování dávek, neinformování klientů, že je třeba dodat nějaké další doklady, a další překážky k získání dávky mají pravděpodobně ušetřit peníze státnímu rozpočtu. Dosahují však pravého opaku. Připouštějí, a někdy dokonce zaviňují, propady lidí na dno. Zároveň chci zdůraznit, že se nedomnívám, že se jedná o pochybení pracovníků úřadu práce. Podmínky, ve kterých pracují, jsou doslova otrněné, a v mnoha případech pracují za hranic svých možností. Domnívám se, že pochybení je systémové – na úrovni koncepce dávkových systémů, v jejich řízení a spolupráci a také v politické zakázce, která velí úřadu práce především šetřit. Důsledkem šetření je sociální propad klientů, který posléze stojí stát výrazně větší náklady. Nejde jen o potřebu poskytování dalších sociálních služeb, ale o sekundární důsledky, jako jsou kriminalita (hlad žene vlky z lesa), náklady na zdravotní důsledky potravinové nedostatečnosti, nevyužitý potenciál hladovějících dospělých i dětí atd.

V řadě měst lze využít potravinové banky. Jenže v mnoha lokalitách nefungují. A pokud fungují, tak neposkytují pomoc jednotlivcům, ale uzavírají smlouvy s organizacemi, které na náklady potravinové banky přispívají.

Pokud dojde k nárazové výplatě těchto dávek z předchozí tři měsíce, zvýší se příjem člověka za daný měsíc natolik, že jsou mu další měsíc sníženy dávky hmotné nouze. Přestože se jedná o peníze, které slouží k pokrytí nákladů minulých, je s nimi nakládáno, jako by to byly prostředky k nákladům budoucím. Lidé totiž ne vždy vědí, že jim dočasný výpadek dávek státní sociální podpory mohou kompenzovat dávky hmotné nouze a tuto skutečnost nehlásí. V daných měsících tedy nepobírají celou částku životního minima. Propad lidí na dno prohlubuje skutečnost, že nedostávají ze strany úřadu práce dostatek informací. Doposud jsem se nesetkala s tím, že by klientka byla upozorněna, že má nárok na nějakou dávku nebo alespoň že by byla

varována, že nárazová výplata dávek státní sociální podpory povede k tomu, že jí budou v dalším měsíci sníženy dávky hmotné nouze. Pokud by k takovému varování došlo, věděly by, že si musí částku rozložit do dvou měsíců. Dostaly by příležitost se na tuto situaci připravit. Realita je však taková, že netušíce o snížení dávek na příští měsíc částku utratí a následující měsíc nemají z čeho zaplatit nejen nájem a služby, ale ani jídlo. Například klientka, která obdržela zpětně vyplacený příspěvek na bydlení, dostala v následujícím měsíci pouze čtyři a půl tisíce na dávkách hmotné nouze, zatímco její náklady na byt činily sedm tisíc (náklady na jídlo jsme vůbec nepočítaly).

Ještě extrémnějším příkladem cesty k hladu je klientka, která dostala takto nárazově přídatky na děti. Dávka byla posléze snížena, což klientka vyřešila tím, že jeden měsíc nezaplatila elektřinu (další již ano). Distributor elektřiny vnímal měsíční výpadek platby jako černý odběr elektřiny, a když šla za půl roku, kdy našetřila dlužnou částku, vítězně tuto částku zaplatit, dozvěděla se, že mu dluží čtyřicet tisíc korun. Byl sice ochoten vytvořit pro ni splátkový kalendář, ale s měsíční platbou přes dva tisíce korun. Tedy částkou, která jí posléze bude chybět v položce na jídlo. Její situace již může vést k chronickému hladovění rodiny.

Jako sociální pracovnice příliš možností pomoci nemám. Ne vždy je tématem finanční situace rodiny, takže se o finanční tísní často dozvíme pozdě, když je situace kritická. Můžeme projít smlouvy, zda jsou v pořádku, můžeme se pokusit zprostředkovat snížení splátek u věřitele, můžeme klienty doprovázet, ať fyzicky nebo sdílením problému. Jaké ale máme další možnosti pomoci, pokud na jídlo v rodině nezbyvá?

Jednou z možností pomoci je projekt Obědy pro děti obecně prospěšné společnosti WOMEN FOR WOMEN. V tomto případě směřuje pomoc k dětem, jejichž rodiče si nemohou dovolit zaplatit jim obědy ve škole. Partnerem projektu jsou školy, takže opět není pomoc dostupná pro každé dítě, neboť některé školy se v této věci angažovat odmítají. Navíc se pomoc týká pouze dětí na základních školách, takže pro dítě z mateřské školy se mi takovou pomoc zprostředkovat nepodařilo. Obdobně by to pravděpodobně dopadlo v případě střední školy. Přestože projekt vnímám jako záslužný, tak si kladu otázku, co bude s rodiči těchto dětí? Jako by si pomoc zasloužovalo pouze hladovějící dítě, zatímco rodič si za svou chudobu a hlad může sám.

V řadě měst lze využít potravinové banky. Jenže v mnoha lokalitách nefungují. A pokud fungují, tak neposkytují pomoc

jednotlivcům, ale uzavírají smlouvy s organizacemi, které na náklady potravinové banky přispívají. Některé organizace na ně nedosáhnou z důvodů finančních, jiné z technicko-administrativních. Setkávám se i s tím, že sociální pracovníci takovou pomoc klientům nabízet nechťejí. Argumentují tím, že v poslání služby mají jasně popsanou činnost a poskytování potravinové pomoci mezi ni nepatří. Zde nelze než položit otázku, zda by posouzení nepříznivé sociální situace nemělo být komplexní a zda naopak zprostředkování potravinové pomoci není řešením situace v její komplexnosti? Neumím si představit, jak chtějí pracovat na potřebách vyššího řádu, když nejsou uspokojeny potřeby základní. Jak si mohou myslet, že s nimi klienti budou řešit například rodičovské kompetence vůči dětem, když nemají uspokojenu základní fyziologickou potřebu nasycení?

Dalším argumentem proti potravinové pomoci bývá riziko jejího zneužití. Strach, že když dostane tašku s jídlem jedna rodina, budou ji pak chtít všichni. Ale na co jiného by měly být sociální pracovníce expertkami, než na posouzení situace klientů? Mělo by patřit k jejich základním kompetencím stanovit kritéria specifikující klienty, kteří hladovějí, a posoudit, zda tomu tak skutečně je.

Baronka Jenkin by nám možná poradila, abychom učili naše klientky úsporně vařit a hospodařit. Samozřejmě je posláním sociální práce dodávat klientům kompetence, ale co v případech, pokud není s čím hospodařit či není z čeho vařit? Ve 30. letech v době velké hospodářské krize učily britské charitativní sociální pracovníce ženy vařit polévku z rybí hlavy. Jedna z žen po čase položila logickou otázku: „Když my jíme hlavu, tak kdo snědl zbytek ryby?“ I v českém kontextu sociální práce lze klást řadu otázek. Jak pracovat s hladovějícími, když nejsou k dispozici nástroje pomoci? Jak je možné, že český stát nechává své lidi hladovět? Jak se vyrovnat s vlastní bezmocností? A kdo snědl zbytek ryby? ■

Seznam citované literatury:

- FAO. 2008. *An Introduction to the Basic Concepts of Food Security* [online]. [30. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.fao.org/docrep/013/al936e/al936e00.pdf>.
- OSN. 2015. *Cíle udržitelného rozvoje (SDGs): FAKTA* [online]. [30. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/cile-udrzitelneho-rozvoje-sdgs/>.
- *Světový potravinový program*. 2016. *Frequently Asked Questions (FAQs)* [online]. [30. 3. 2016]. Dostupné z: <https://www.wfp.org/hunger/faqs>.

Výzvy, které nás dříve nebo později čekají aneb Nenechme si rozmělnit naši profesi

Text: Mgr. David Pospíšil, ředitel odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení MPSV ČR

Dovolte mi zamyslet se nad současným postavením sociálních pracovníků v naší zemi a nad možnými výzvami, které se mohou sociálních pracovníků v blízké budoucnosti týkat. Článek bude pro čtenáře možná vyznívat až příliš kriticky, nicméně cílem mého zamyšlení je snaha vyburcovat sociální pracovníky a pracovníce, aby vylezli ze svých ulit a začali společně pracovat na rozvoji a postavení naší profese.

MÁ SOCIÁLNÍ PRÁCE PRÁVO NA ŽIVOT?

Již při studiu sociální práce na střední a vysoké škole jsem přemýšlel nad tím, jaké je a jaké by mělo být v naší zemi

postavení sociálních pracovníků. Zda společnost přínos této profese hodnotí dostatečně. Po absolvování nesčetně praxí v různých organizacích a po studiu sociální práce na vyšší odborné a vysoké škole jsem se utvrdil v názoru, že většinová společnost významu sociální práce vůbec nerozumí. Většinová společnost chápe, jaký má přínos např. hasič, lékař, učitel nebo psycholog, ale představa o profesi, náročnosti a významu sociální práce jaksi pokulhává. Když jsem započal studium a následně práci v sociální oblasti, nečekal jsem závratné platové ohodnocení, vnímal jsem tuto profesi více jako osobní poslání nežli touhu po kariérním růstu či společenském uznání. Pracoval jsem s lidmi na okraji společnosti, kteří byli a stále jsou na periférii společenské pozornosti. Z tohoto úhlu mi bylo vlastně jedno, jak moji profesi a zaměstnání vnímají ostatní a společnost, nicméně čas od času jsem se dostával do situace, kdy mi celospolečenské vnímání postavení sociálního pracovníka dělalo problémy. Možná i z toho důvodu, že většina lidí, které jsem znal mimo svou praxi, neznala a nechápala, co vlastně sociální pracovník dělá a že k výkonu své odborné profese potřebuje využívat odborné metody. Svou práci jsem musel stále obhajovat a vysvětlovat. Stejně tak jsem se dostával do konfliktu i se svým zaměstnavatelem, který potřebu odborné a soustavné sociální práce nedokázal pochopit. Vždyť sociální pracovník je spíše z nouze ctnost, která je „trpěná“ v týmu, vhodná pouze pro kontrolu smluv a hlavně pro to, aby šlo čerpat finanční prostředky a získat potřebnou registraci sociální služby. Nevím, zda se do obdobné situace dostávají například právníci nebo psychologové, ale dokáží si představit,

že jsou to spíše ojedinělé případy. Když dnes hovořím se sociálními pracovníky a pracovníci, tak mi velmi často sdělují podobné příklady. Podobné situace jsem zažíval i ve chvílích, kdy se tvrdilo, že sociální práci vlastně rozumí všichni, stačí dobré srdce a odbornost pak není potřeba. Nebo výroky „pracuj jen s těmi, kdo si za svou sociální situaci nemohou sami. S ostatními klienty není potřeba dál pracovat, je to ztráta času“. Tyto názory mne dostávaly do situace, kdy jsem musel svou práci a odbornost obhajovat.

Proč tedy vůbec přistupujeme na tu absurdní hru a máme potřebu se obhajovat? Dokážeme se vůbec vymanit z denního koloběhu práce s klientem a zaměřit se na rozvoj své profese, dokážeme se vůbec vymanit z hodnocení různých sociologů, psychologů, sociálních pedagogů, zdravotních sester, lékařů, právníků či učitelů? Z mého pohledu je zcela evidentní, že v současné praxi jsou za sociální pracovníky považováni prakticky všichni, kterým nechybí „srdíčko“. Do naší profese si necháváme mluvit kdekým a naší velkou chybou je, že pokud jsme nejen vzděláním, ale i duší sociální pracovníci, tak k těmto hodnotitelům sociální práce vlastně přistupujeme jako ke klientům, místo toho, abychom se rázně vymezili. Sociální práce ale přeci není profese, která má být společností tolerována, nýbrž je její integrální součástí, jelikož bez erudovaných sociálních pracovníků se sociální problémy budou jen zhoršovat!

Tento článek je o nových výzvách, tudíž výzva číslo jedna by měla znít: Jsme profesionálové, nenechme si mluvit do naší profese neodborníky a zaměstnavateli, věrme si a zmocňujme i svá práva, nejen práva klientů.

MÁ SOCIÁLNÍ PRÁCE PŘI ŘEŠENÍ SOUČASNÝCH PROBLÉMŮ SPOLEČNOSTI CO ŘÍCI?

Sociální pracovníky a pracovníce samozřejmě nečekají nové výzvy jen v oblasti vlastního uvědomění si důležitosti a potřeby, ale i v souvislosti s novými problémy a novými veřejnými politikami. Jednou z nich může být dnes velmi často skloňovaná migrační krize. Nechci se v tomto článku zabývat jejími příčinami, pokud se to takto dá vůbec nazvat, ani politikami Evropské unie či našeho politického establishmentu, ale to, co mne již několikrát napadlo při sledování neustále se opakujících negativních reportáží ve veřejnoprávních či soukromých médiích je: Proč se v rámci této problematiky redaktoři neptají na řešení sociálních pracovníků, když to budou zejména oni, kteří se dopady celé této krize budou zabývat? Když se objeví například nový

virus či onemocnění, první, koho se novináři ptají na názor a možnost řešení, je zákonitě lékař, zejména epidemiolog nebo jiný specialista. Co to může znamenat? Je sociální práce společností a médiu vůbec vnímána jako profese, která má co říci? Je potřeba se vůbec ptát sociálních pracovníků, s jakými problémy se migranti setkávají, proč se v některých zemích nepodařily integrační projekty, co je potřeba udělat? Média, politici i většinová společnost se patrně domnívají, že nikoliv. Je-li opak pravdou, tzn., že máme co říci, a já jsem přesvědčen, že ano, proč tedy v mediálním prostoru (noviny, televize, tisk, internetová média) není veden veřejný diskurz k sociálním tématům i se sociálními pracovníky? K některým z témat např. pouze se sociálními pracovníky jako s odbornou autoritou. *Další výzvou pro sociální pracovníky a pracovníce může tedy být emancipace ve veřejném diskurzu k aktuálním veřejným tématům. Nebojme se a nečekejme na to, až se společnost sama začne ptát, své místo ve společnosti si musíme utvořit sami!*

ZMIZÍ, NEBO NEZMIZÍ PROFESE SOCIÁLNÍ PRÁCE?

Pokud se zamyslím nad postavením sociálních pracovníků a pracovníce ve společnosti, musím zákonitě přejít k samotnému profesnímu ukotvení sociální práce. Můžeme-li tedy vůbec o nějaké profesi v českém prostředí hovořit. Velmi nešťastně se profese sociálních pracovníků vnořila do zákona o sociálních službách. Co se stalo za těch necelých deset let, co tento zákon vznikl? Profese sociální práce se spojila pouze se zaměstnáním a se sociálními službami. Asi jste zaznamenali, že připravujeme tzv. profesní zákon, který má mj. přinést kýžené vymanění sociální práce ze „škatulky“ sociálních služeb a konečně se má hovořit o profesi jako takové. Cílem profesního zákona má být také vymezení vůči ostatním humanitním oborům ve vztahu k výkonu profese. Nezdá se vám divné, že i když většina z nás, sociálních pracovníků, má státnice z práva, psychologie, sociologie či jiných věd, tak se za právníka, speciálního pedagoga či sociologa označit nesmíme, ale právník či speciální pedagog jako sociální pracovník vystupovat může?! Neříkám, že jedna profese má mít přednost před druhou nebo že jedna je důležitější než druhá, tvrdím pouze, že české přísloví „ševče, drž se svého kopyta“ zde platí nadměru.

Profesní zákon měl také přinést profesní svobodu právě vznikem profesní komory, kterou by tvořili sociální pracovníci a pracovníce. Kdo jiný než sami sociální pracovníci by měli držet ochrannou ruku

nad výkonem profese a její kvalitou. V závěru společenského diskurzu nad osudem profesní komory zvítězily argumenty zaměstnavatelů, odborářů či jiných profesí. Profesní zákon tudíž předkládáme do vlády bez vzniku jakékoliv komory a bude záležet pouze na emancipaci sociálních pracovníků, zda budou profesní komoru chtít a diskutovat o ní, nebo ne.

Další výzvou sociálních pracovníků bude zákonitě vývoj a rozvoj samotné profese a ohraničení výlučné působnosti sociální práce vůči ostatním pomáhajícím či humanitním profesím.

EMANCIPACE SAMOTNÉ

PROFESNÍ V KONTEXTU NOVÝCH ZÁKONŮ

Sociální práce se nyní skloňuje i v souvislosti s dalšími výzvami. Jednou z těchto výzev je nesporně i oblast sociálního bydlení. Nechci zde rozebírat celý připravovaný zákon, nicméně sociální práce v tomto připravovaném zákoně velký význam má. Sociální práce a správné využití odborných metod se bude realizovat jak na úrovni úřadu práce, tak na úrovni obce či neziskového sektoru, zejména pak v sociálních službách. To, na co bych rád upozornil, je zejména rovina výkonu sociální práce vnímaná často jako represivní složka. Všichni jsme v praxi aplikovali různé metody a techniky sociální práce při řešení situace, kdy dochází k porušení pravidel. Sociální práce v kontextu sociálního bydlení bude přinášet kromě práce s rodinou či jednotlivcem při komplexním řešení jejich bytové a sociální situace i složku kontrolní. Ta nastane až ve chvíli, kdy klient nebude opakovaně nebo závažně plnit podmínky. Sociální pracovník zde bude mít nezastupitelnou roli toho, kdo musí oznámit, že klient neplní podmínky spolupráce se sociálním pracovníkem a na základě tohoto sdělení bude klient vyřazen ze systému sociálního bydlení. Dále však bude sociální pracovník klientovi nabízet návazné a sociální či jiné služby. Na druhou stranu se sociální pracovník může dostat do kleští zaměstnavatele, kdy se představitelé obce nebudou chtít zabývat sociálními problémy určitých skupin obyvatelstva či konkrétních rodin. Na sociálního pracovníka se tedy může vyvíjet určitý tlak ze strany samosprávy. Jak jsem psal v předešlé části, s těmito problémy se sociální pracovník může setkávat již nyní, např. i v neziskovém sektoru. Současně pokud nemáme ukotvenou samotnou profesi jako takovou a společenské vnímání sociální práce se blíží nule, včetně jejího finančního ohodnocení, nemůžeme čekat, že do samotného výkonu profese nebude sociálním pracovníkům mluvit kde kdo.

NOVÁ BUDOUCNOST?

Na závěr bych se chtěl zamyslet nad budoucími výzvami samotného výkonu profese. Když jsem asi před deseti lety absolvoval stáž ve Velké Británii, velmi mne zaujalo celkové pojetí sociální práce. S obdobným přístupem jsem se setkal i v dalších evropských zemích. Bohužel Česká republika se v této oblasti moc neposunula. V zemích, kde má sociální práce významné společenské postavení, jsou sociální pracovníci považováni nejen

za emancipovanou a svébytnou odbornou pozici, mají odpovídající plat i pracovní podmínky, ale jsou také těmi hlavními, kteří jsou díky přesahu schopni koordinovat celý případ. S tím souvisí i počet otevřených případů, které může jeden sociální pracovník nebo pracovníce řešit. Je zcela nemyslitelné, aby jeden sociální pracovník měl např. ve veřejné správě více jak 25 otevřených případů za rok. Zdá se vám to v našich podmínkách nemožné? Já se domnívám, že to možné je! Nejdříve

je ale potřeba se vypořádat s předešlými výzvami, jasně ukotvit profesi, stanovit jasná pravidla, rozvíjet společenský diskurz ohledně významnosti sociální práce. Je potřeba vyjít ven z kanceláří, služeb či ulic a nečekat, že se bude sociální práce etablovat sama. Výsledky vaší práce mají jak celospolečenský, tak i osobní význam pro každého klienta, kterému jste pomohli. Jen vy můžete přenést své zkušenosti zpět do společnosti a k dalším generacím sociálních pracovníků. ■

Kritická sociální práce, nebo sociální práce s kritickými myšlenkami?

S mou českou kamarádkou mě mimo jiného spojuje původ a obor sociální práce. Při našem posledním rozhovoru se dostala na pořad dne i kritická sociální práce, která se nyní začíná etablovat v české praxi, a „co já prý na to“, když je Austrálie jedna ze zemí, kde se kritická sociální práce¹ realizuje.

Text: Andrea Silver, sociální pracovnice

Osobně patřím mezi zastánce a praktiky kritických přístupů v praxi sociální práce, ale přeci jen jsem ze školy již dlouho a tak jsem se se zájmem vrátila k teorii a zalistovala různými příspěvky reagujícími na aktuální pojetí kritické sociální práce (kritická sociální práce včetně antiopresivní sociální práce, kritická reflexe, kritický postmodernismus, sociální konstruktivismus, mezinárodní – globální – sociální práce a rovněž aktivismus sociálních hnutí). Nejenže jsem si odpověděla na některé otázky, ale napadlo mě načrtnout dvě počáteční témata, která by mohla českým praktikům přispět ještě dřív, než se pustí do studia teoretických přístupů, a později i k odborné diskuzi o podobě a možnostech sociální práce a pomoci jim vyhnout se riziku nesprávného pochopení tohoto typu praxe.

¹ Kritická sociální práce vychází z předpokladu, že hlavním cílem praxe je sociální změna vedoucí k nápravě sociální nerovnosti, a jako taková je zdrojem progresivního přístupu k praxi sociální práce.

Když je představován vývoj kritické sociální práce, vztáhne se většina autorů k výkladu radikalizace sociální práce z 2. pol. 20. stol., která byla založena (i) na kritice zapouzdření přímého vztahu mezi poskytovatelem služby a klientem v rámci intervencí sociálních pracovníků a (ii) orientaci na vlastní odpovědnost klienta za to, co by mohl udělat pro zmenšení problémů, kterým čelí. Počátkem tedy byla kritika systému s nedostatečnou účinností a efektivitou, kde strukturální příčiny problémů (konkrétně rysy společnosti), které způsobily sociální problémy, zůstaly skryty. Stručně řečeno se praxe vzniklé radikální sociální práce zaměřila na boj proti třídnímu útlaoku. Na platformě radikálního pojetí praxe sociální práce následně vzniklo kritické pojetí, které se orientuje ve své původní i nynější podobě na boj proti všem formám útlaoku s cílem lidi od něj osvobodit a umožnit jim dosáhnout co nejvyšší možné míry individuální svobody. Takto podaná definice však mnohé nepřímě navádí vnímat kritickou sociální práci a sociální práci poradensko-terapeutického charakteru jako dva neslučitelné (bojující) přístupy k pojetí praxe sociální práce. Jako sociální práci „staré a nové doby“. Pokud ovšem nahlédneme ještě hlouběji do historie, zjistíme, že radikalizující přístupy k praxi sociální práce jsou již od počátku její profesionalizace součástí „makropřístupu“, jehož myšlenky po svých předchůdcích rozvíjela již Jane Addams v „profesionálním organizování dobra“². A proto se jedná o přirozenou reakci, kdy společně s vývojem a stavem společnosti (myšleno jako přístup k potřebným a ohroženým) jeden z přístupů vždy byl a je potlačen nebo posílen a oba se

s potřebami společnosti rozvíjejí a modifikují. Nikdy však jeden nenahrazoval druhý.

Závěrem bych ráda stručně přiblížila ještě jednu z mého úhlu pohledu velmi důležitých úvah nad podobou kritické sociální práce a jejím obsahem. Její autor, který je také sociálním pracovníkem z praxe, říká, že je téměř nemožné spočítat, kolik hodin jej učili, že klient není definován svým „problémem“ např. „Schýza z devítky“, ale pan X. Y. na pokoji č. 9. A to tak důsledně, že tento krok proti etiketě je již hluboce zakořeněn v naší profesi a našich vzdělávacích institucích. Přesto necháme sociální pracovníky označit jako kritické nebo radikální. Je to logické, pokud vycházíme z názvu „Kritická nebo Radikální sociální práce“, ne „Sociální práce s kritickými nebo radikálními myšlenkami“. Následná interpretace obou výroků přináší diametrálně odlišné výsledky, protože ten první odděluje sociální pracovníky od sebe navzájem a ten druhý uznává společné profesní členství. Není tedy na čase pečlivě zvažovat, jak se o své profesi vyjadřujeme a jakým způsobem hodláme debatovat o její účinnosti a budoucí úloze v pomáhajících profesích? ■

² Systematické organizování přímé pomoci v zařízeních, která bychom dnes mohli označit za komunitní centra (asi nejnámějším je Hull House, který založila Jane Addams v roce 1889, jež se sama inspirovala v londýnském Toynbee Hall založeném Samuelem a Henriettou Barnett v r. 1872 v East Endu; zde se později v roce 1903 zapojil do jeho aktivit např. William Beveridge); in: Bryan, Mary Lynn McCree, and Allen F. Davis, eds. One Hundred Years at Hull-House. Rev., expanded ed. of: Eighty Years at Hull-House, 1969. Bloomington: Indiana University Press, 1990.

Nekončící příběh

Text: PhDr. Pavla Kodymová, Ph.D.,
katedra sociální práce Filozofické fakulty
Univerzity Karlovy v Praze

Evropská sociální práce odvozuje své kořeny od křesťanské charitativní tradice a světského humanismu. Za dlouhé období svého postupného vývoje a přeměny z laických intuitivních forem pomoci se změnila:

- z „preprofesionální“ formy praxe na praxi postavenou na teoretickém přístupu předávaném formou certifikovaného školení uznávaného systému vzdělávání;
- na profesi, která na rozdíl od jiných pomáhajících profesí nabízí možnosti intervence zaměřené jak na jednotlivce, tak i na společenství (obec, region, stát...).

Za tímto účelem musí mít sociální pracovník pevný základ znalostí o chování lidí a sociálních institucí s cílem pochopit klientovu situaci i s tím, že tato je, nebo může být, dále ovlivňována rozdílnými názory plynoucími ze způsobu, jak lidé budou tyto situace interpretovat a reagovat na ně. To vyžaduje, aby sociální pracovníci zvládali celou řadu technik pomoci, ze kterých mohou vybírat tak, aby mohli pomáhat v celém spektru své praxe jednotlivcům, rodinám, skupinám, organizacím a komunitám zlepšit jejich sociální fungování.

Malá anebo žádná znalost geneze oboru však umožňuje zastáncům a představitelům výkonu sociální práce bez profesní přípravy opakovaně obracet pozornost společnosti k otázce, zda by si nevystačila se sociálními pracovníky, u kterých by netrvala na profesním vzdělání a setrvala v uspokojení s faktem, že pomoc motivovaná soucitem, potřebou pomáhat i odstraňovat vnímanou nespravedlnost či útlak vůči jednotlivcům a skupinám je zcela dostačující pro naplňování cílů sociální práce, a to napříč celým jejím polem vykonávané praxe.

Přitom rozsah praxe, jaký je nabízen, je velmi pestrý a lze jej členit například dle: (a) oblasti praxe (služby pro seniory, komunitní rozvoj...), (b) problémových oblastí (zneužívání návykových látek, násilí v rodině...), (c) ohrožených skupin (děti a mládež, etnické skupiny...), (d) intervenčních metod či specifických postupů intervencí (práce s jednotlivcem, rodinou a skupinou, komunitou, sociální plánování, správa, formulace sociální po-

litiky, konzultace; komunitní organizace; sociální plánování; case management, výzkum...) nebo (e) praxe v kontextu souvislosti a perspektiv (podniková sociální práce, v nemocnicích, ve školách, v městských nebo mimoměstských oblastech...) apod. Domnívat se, že bez odborného vzdělání v sociální práci nebo bez partnerství či supervize sociálního pracovníka na tomto poli uspějí, aniž bych (a) ve zvýšené míře riskoval/a ohrožení klienta/ů nebo (b) tytéž podroboval/a intervencím neplnění svých cíl, je obdobné, jako být přesvědčen/a, že nadání a úspěch je pouhou záležitostí píle a snahy.

Důvodů, proč tyto diskuze doprovázejí profesi po celou dobu její existence, je mnoho. Klíčovým byla a je snaha uspořít na nákladech, tedy i na mzdách sociálních pracovníků jejich výměnou za motivované laiky. O tomto kroku se již v roce 1938 vyjádřila Vorlová tak, že: *žádná společnost a ani stát nemá tolik peněz, aby mohl postupovat takovým způsobem, protože podpora poskytnutá bez znalostí postupů má hodnotu hrsti mincí vhozených davu.*¹

Úspěchy sociálních pracovníků pak byly vnímány jako náhodné, zato neúspěchy předávány jako typický projev aktivit profese.

Dalším z podstatných důvodů je způsob, jakým je tato profese a její ne/zastupitelnost ve společnosti vnímána. Sociální práce a její důležitost pro společnost byla po celé období druhé poloviny minulého století na našem území zpochybňována a již počátkem padesátých let ochromena likvidací jejího vzdělávacího systému i soukromoprávních poskytovatelů péče a pomoci. Výrazně tomu napomohlo i její následné přesměrování do role nápravné,

trestající a dohlížející, přičemž její předválečná minulost byla důsledně dehonestována. Úspěchy sociálních pracovníků pak byly vnímány jako náhodné, zato neúspěchy předávány jako typický projev aktivit profese. Nicméně diskurz o sociální práci nelze vnímat pouze jako názory „těch druhých“. Na tomto diskurzu se podílejí i sami sociální pracovníci, kteří stejně jako členové jiných utlačovaných skupin nejsou imunní vůči internalizaci do jisté míry negativního a stigmatizujícího pohledu společnosti na sebe a své povolání, proto i oni místy zaujímají poněkud ambivalentní postoje vůči sobě a své profesi.² Sami sociální pracovníci pak tuto situaci vnímají jako dilema, se kterým se musí vyrovnávat, a to často činí tak, že jej potlačí. Je to způsob, jakým se vyhýbají zpochybňování sociální práce jako vědní disciplíny ze strany společnosti. V důsledku tohoto dominantního diskurzu o sociální práci tak ale také potvrzují svoji identitu profesionálů podřízených jiným profesím. S tím souvisí i problematické vymezování hranice působení sociální práce a profesí, jako je psychologie, pedagogika, sociologie apod., které dle Haluk Soydan (1993) spíše přeceňují své schopnosti řešit teoretické a metodologické problémy, zatímco schopnost sociální práce, aby rozvíjela svou vlastní teoretickou a metodologickou identitu, podceňují. Toto však zůstane beze změn, pokud budou i nadále diskurz o sociální práci tvořit představitelé jiných profesí, protože procesy stigmatizace sociální práce mohou zmenšit a postupně zastavit jen sociální pracovníci; a pokud tak aktivně neučiní, diskurz o sociální práci bude i nadále žít svým vlastním životem, aniž by byl zpochybněn neustále nabývanými zkušenostmi a znalostmi těch, kterých se týká.

Inspiraci, jak se s takovou situací vyrovnat, nám může nabídnout naše vlastní historie. Jsem si vědoma, že pohled na Evropskou historii sociální práce je, jak říká Lorenz³, „riskantní podnik“. Neboť tato je sice komplexní, ale nelineární a plná momentů, kdy se vydávala rozličnými a někdy dnes už i ne zcela akceptovatelnými cestami, které byly a jsou výpovědí příslušné doby a teritoria určujících rozvoj sociální práce. I tak považuji přístup,

³ Lorenz, W.: Practising history. *International Social Work* 50, 2007, pp. 597–598.

⁴ Šulc, M. (1940): Podstata práce Národního ústředí sociální a zdravotní péče. *Sociální pracovníce*, 9, 68–73.

¹ Vorlová, K., „Úspory v sociální péči“, *Sociální pracovníce* 7, 1938, s. 129–132. In.: Kodymová, P.: *Historie české sociální práce 1918–1948*. Karolinum, Praha, 2013.

² Skutečnost, že sociální pracovníci mohou často internalizovat a integrovat tyto pohledy na sebe, jsou dle Levin podobné jako výstupy analýz „židovské sebe-nenávisti“ od Kurta Lewina. Levin, I.: *Discourses Within and About Social Work*, *Journal of Comparative Social Work* 1, 2009, s. 2–18.

s jakým se naši předchůdci s obdobnou situací vyrovnávali, za inspirativní a při-nejmenším motivační.

Ve druhé polovině minulého století publikuje v oborovém časopisu Šulc⁴ studii pojednávající o slabině sociální práce, která vycházela a „pohříchu“ doposud vychází z neustále se opakujících konfliktů uvnitř i vně profese: (a) konflikt mezi praktiky s dlouholetou zkušeností a nováčky, (b) konflikt mezi laiky a profesionály a (c) konflikt mezi profesionály sociálními pracovníky a profesionály ostatních profesí. V české meziválečné praxi se pak sociální pracovnice s uvedenými konflikty vcelku úspěšně vypořádaly.

Ad (a) Řešení konfliktu, který vznikl zejména nad postupy v oblasti intervencí, našli ve vzájemné inspiraci a akceptaci zkušenosti praxe a přínosu možných inovací, kdy již zkušenosti sociální pracovníci byli v roli trpělivých mentorů a příchozí absolventi nositelé nových náhledů. Ad (b) Polemika, zda mají sociální práci vykonávat profesionálové, či motivovaní laici, skončila konstatováním, že sociální práci se daří dobře pouze tam, kde působí obě skupiny – pracovníci z povolání nesoucí teoretické i praktické vědomosti i pracovníci laičtí s perfektní znalostí místních poměrů i povahy lidí, a právě proto se schopnosti vystihnout dopad příslušné intervence. V kompetenci profesionálů zůstala koordinační a metodická činnost, protože jejich odbornost byla zárukou, že v okruhu jejich působnosti se k potřebným dostane vhodná a rychlá pomoc a že všechny případy budou posuzovány z jednoho hlediska – jejich potřebnosti. Pro vzájemnou spolupráci byl ovšem nezbytný oboustranný respekt. Jestliže byly splněny podmínky pro základní spolupráci, byla společná praxe sociálních pracovníků profesionálních a laických shledávána jako vzájemně se obohacující a pro sociální práci i péči přínosná.⁵ Tato minulost může být současným sociálním pracovníkům inspirací v tom, aby iniciovali vzájemnou spolupráci a podporu všech, kteří se snaží dosáhnout sociální spravedlnosti posílením občanství a bojem proti nespravedlnosti a spolupodíleli se tak na budování „silnější komunity“. Ad (c) Odstranění příčin konfliktu mezi profesemi dosáhli sérií vzájemných od-

borných diskuzí v odborných, populárně naučných i běžných zdrojích informací, na seminářích i konferencích i na akcích pořádaných na půdě profesních organizací. Nevynechali ani státní správu a její představitele. Cíle, jak spolupracovat, ale nebojovat, se dařilo dosahovat zejména zjišťováním vzájemného očekávání a následného vyjasnění podob společných intervencí ve prospěch klienta.

Jestliže byly splněny podmínky pro základní spolupráci, byla společná praxe sociálních pracovníků profesionálních a laických shledávána jako vzájemně se obohacující a pro sociální práci i péči přínosná.

Počátkem třicátých let minulého století se obrací Wronská⁶ k sociálním pracovníkům: „*Vždy, když se práce prováděná doposud jen ze záliby a dobrovolně, vyvine v povolání, dostane tím nový charakter a vyžaduje odborné výkony a znalosti. Proměna sociální péče v povolání dodává sociálnímu pracovníkovi jistotu, která spočívá nejen v odborných znalostech, ale i v mnohostranné zkušenosti s životními problémy jednotlivců. Žádá-li společnost pro výkon této činnosti odborné síly z povolání, znamená to, že uznává význam tohoto povolání a tím i těmto profesionálům, a to na základě jejich odborných znalostí, svěřuje určitou autoritu, protože pracují s tím nejcennějším – s lidmi. Sociální práce má nejméně takovou odpovědnost, jakou mají jiná povolání, která se zabývají člověkem – lékaři, soudci, učitelé, ošetřovatelky, pěstounky, porodní asistentky. Sociální práci zajímá člověk jako celek. Jeho se snaží zařadit zpět do společnosti.*“ To, jak byla a je vnímána profese sociál-

ní práce, je přímo úměrné tomu, kdo diskurz o sociální práci vytváří. Toho si byli sociální pracovníci vědomi i v minulosti, a tak se součástí aktivit profesních spolků stal cílený dlouhodobý plán propagace sociální práce, a to jak formou inzerátů, odborných přednášek, článků, rozhovorů a příspěvků v rádiu, tak i tvorbou sociálního filmu. A to vše s vědomím, že pokud budou diskurz o sociální práci tvořit média, případně představitelé jiných profesí, nelze očekávat, že bude široká veřejnost informovaná o její reálné podobě a účelu. Obecně lze konstatovat, že profesní organizace sociálních pracovníků mimo jiné velmi důrazně dbaly na budování a zkvalitňování vzdělávací soustavy, objasňování a stimulaci poslání profese, budování společenské prestiže profese a zajištění finančního ohodnocení práce sociálních pracovníků, kvalitu intervencí i péči o duševní zdraví sociálních pracovníků⁷.

I dnes, stejně jako v minulosti, od profesních sdružení očekáváme strukturální podporu pro realizaci společných cílů a hodnot. Poskytnutí fóra pro diskuze a debaty, rozšiřování informací, zejména v oblasti novinek, prostřednictvím akcí, konferencí, projektů a publikací. Podporu členům při řešení klíčových profesních a etických problémů, poskytování včasných informací a postřehů, reakci a případně i řešení naléhavých výzev, které vznikají ve složitém prostředí politiky a společenských očekávání. Mnohdy i umožnění přístupu ke zdrojům.

Davidová dodává, že profesní sdružení mají i nadále svou významnou roli – zejména jako důležitý prostředek profesní socializace. Jen přichází doba modifikace jejich tradiční podoby fungování, a to např. v oblasti komunikace a přenosu informací. Proto jedním z úkolů je přenést diskuzi a setkávání i do elektronického prostoru. Mezi další úkoly patří podpora sdružení i jako tradičního úložiště odborných znalostí a poskytovatele odborných konzultací otevřeného členům i nečlenům, posílovat spolupráci profesního sdružení s jednotlivci a institucemi i politickými orgány, které mají a mnohdy realizují svůj vliv na profesi. Aby těmto a mnohým dalším úkolům mohlo profesní sdružení dostát, bude dříve nebo později nuceno opustit dosavadní podobu řízení, tedy tzv. dobrovolnické řízení, které neumožňuje soustavně věnovat čas a energii rozvoji a podpoře očekávaných aktivit⁸. ■

⁵ Baudyšová, L., „Sociální pracovnice dobrovolná či z povolání“, Sociální pracovnice 3, 1934, s. 12–13. In.: Kodýmová, P.: Historie české sociální práce 1918–1948. Karolinum. Praha, 2013.

⁶ Wronská, S.: Etika povolání sociálního pracovníka. Sociální pracovnice, 6, Praha, 1937, s. 129–131.

⁷ Tomson, který se věnuje současnému spíše negativnímu vnímání profese sociální práce ve Velké Británii, doporučuje vzít si příklad a učit se od jiných profesních skupin, kde je standardem být členem profesního sdružení a tzv. kolektivně táhnout za jeden provaz s cílem zvýšit vědomí společného úsilí. Tomson, N.: Why we must reaffirm professionalism in social work. The Guardian. [cit. 25. 3. 2016] Dostupné z <<http://www.theguardian.com/social-care-network/2012/apr/23/professional-development-work-practices>>

⁸ Davidová, I.: Místopředsedkyně sekce sociálních kurátorů při SSP, osobní sdělení, 23. 3. 2016, Praha.

Kriminalita v životě lidí bez domova

PhDr. Ivana Davidová pracovala na začátku své profesní dráhy s lidmi závislími na alkoholu a jiných drogách, od roku 1993 pracuje jako sociální kurátorka. Svůj profesní zájem směřuje rovněž do problematiky obětí trestných činů a domácího násilí, absolvovala několik zahraničních stáží. V současné době působí také v pražské pobočce „Bílého kruhu bezpečí“ jako poradkyně. Má lektorské zkušenosti s tématy sociální práce a sociální patologie, sociální práce s oběťmi trestných činů včetně domácího násilí.

Text: PhDr. Ivana Davidová

Bezdomovecství je považováno za extrémní formu sociálního vyloučení, tedy tzv. extrémní izolaci od společnosti, rodiny, přátel a pracoviště, kdy dochází k přerušení až ztrátě kontaktu s bývalým životem a jeho hodnotami. Nezřídká s ním bývá spojována spousta různých předpokladů, jako například šíření nemocí, spokojenost s bezdomoveckým způsobem života, lenost, páchaní trestné činnosti apod. A právě kriminalitě i viktimizaci dané skupiny je v naší i zahraniční literatuře věnována oproti jiným skupinám minimální pozornost, ačkoli jsou lidé bez domova zločinem ohroženi pravděpodobně mnohem více než ostatní populace (mohou se stát jak pachatelé, tak oběťmi).

TRESTNÁ ČINNOST PÁCHANÁ LIDMI BEZ DOMOVA

Předpoklad, že téměř každý bezdomovec je „kriminálník“, je postaven zejména na názorech, že: (a) mezi lidmi bez domova se nachází poměrně vysoké procento propuštěných vězňů, kdy tato skutečnost může vést k domněnce, že téměř každý bezdomovec je „kriminálník“, (b) na základě jejich častého, ne-li setrvalého pohybu v kriminogenním prostředí a neustálé finanční tísní dochází ke zvýšenému výskytu předpokladů ke spáchání trestného činu a v neposlední řadě (c) vztahy, které jsou v komunitě lidí bez domova povětšinou povrchní, bývají spíše situačního charakteru a mezi jednotlivci panuje spíše nedůvěra a nejistota. Jelikož policie

evidenci lidí bez domova jako pachatelů trestné činnosti nevede, tak tato prakticky neexistuje a o skutečném procentuálním zastoupení lidí bez domova s kriminální minulostí můžeme pouze spekulovat.

K hlavním faktorům determinujícím kriminalitu lidí bez domova patří vliv rodiny, nízké vzdělání, zdravotní či mentální poruchy, vliv skupiny, propuštění z vězení. K tomu je nutné brát v potaz kumulaci handicapů, které tyto lidi doprovázejí, tzn.: ocitají se mimo pracovní trh, mají rozbitou rodinu, přišli o bydlení, dochází k nárůstu jejich zdravotních problémů. Zároveň se předpokládá, že se zejména osoby zdržující se v bezdomovecké komunitě delší dobu této komunitě přizpůsobují a že zde tedy odpadá strach z ostudy ze spáchaného deliktu, a tím částečně i strach z trestu. Bezpochyby nejsou všichni lidé bez domova pachatelé trestného činu, nicméně je více než pravděpodobné, že je u nich kriminalita vyšší než v běžné populaci. Bohužel pro ně se jedná o takovou trestnou činnost, která je tzv. „na očích“ – například drobné krádeže v supermarketech, krádeže kovového šrotu, různé formy výtržnictví (pod vlivem alkoholu). Proto u většiny společnosti převažuje názor, že „všichni bezdomovci kradou“.

Britští odborníci se domnívají, že 20 % lidí žijících bez domova na území Velké Británie spáchalo trestný čin. Současně však konstatují, že (a) tyto zločiny (prostituce a krádeže) jsou obvykle aktem boje o přežití, snahou o zlepšení životní situace na ulici nebo strategiemi těch, kteří se snaží z ulice dostat zpět. V komunitách lidí bez domova se ale také (b) mnohdy vyskytují pachatelé závažných trestných činů, protože se v lokalitách, kde ve větším množství sídlí lidé bez domova, mohou úspěšně ukrývat. Jedna ze studií dokonce uvedla, že 40 % vězňů přímo předpokládá, že se po propuštění stanou bezdomovci. Tato očekávání se stávají téměř zákonitou realitou při střídání ubytování mezi věznicí, azylovým centrem a přespáváním na ulici. Štěchová, Luptáková a Kopoldová (2008) ve své práci uvádějí výsledky sondy, kterou provedly mezi bezdomovci v Česku (obyvateli azylových domů), kdy zjistily, že 40 % těchto osob má v anamnéze trestnou činnost, což je podle nich mnohonásobně větší počet trestaných osob než v běžné populaci. Z tohoto po-

čtu páchalo 20 % osob trestnou činností opakovaně. A tak nezbyvá než souhlasit s výstupy těchto výzkumů, které ukazují, že zločin, ale i strach z něj, je součástí bezdomovecké zkušenosti, především u těch osob, jež přespávají na ulici. Přibližně polovina z těchto výše zmíněných osob má zkušenosti s pobyttem ve vězení nebo ve vazbě.

Odpovědí na výše uvedené představebné tvrzení tedy je, že: Nikoli bezdomovecství je zdrojem a nositelem kriminality, ale místa, kde se tito lidé soustřeďují, se mohou stát (a i stávají) „útočištěm trestné činnosti“.

TRESTNÁ ČINNOST PÁCHANÁ NA LIDECH BEZ DOMOVA

Druhou stranou mince projednávání problematiky je, že se lidé bez domova stávají oběťmi trestné činnosti častěji než většinová populace a počet útoků na ně neustále narůstá. Některé prameny uvádějí téměř sto procentní nárůst útoků na osoby bez domova během posledních sedmi let. Nejvíce jsou útokům vystaveni právě ti, kteří přespávají na veřejných místech. Odborná studie nebo výzkum věnující se viktimizaci osob bez přístřeší nebyly dosud k dispozici, rovněž neexistuje objektivní přehled o skutečné situaci. Důvodem může být skutečnost, že u nás není atribut bezdomovecství vykazován v trestních statistikách. Podle některých zdrojů jsou bezdomovci nejčastěji oběťmi deliktů organizovaných skupin mladých lidí, kteří si na „živých terčích trénují bojové umění“, u nákupních center často dostávají fyzické „napomenutí“ od pracovníků bezpečnostních agentur a v neposlední řadě se vůči nim chová násilnicky i veřejnost („opravdu našťvaní občané“). Mnoho lidí bez domova se setkává s nejrůznějšími druhy útoků¹, například formou napadení, krádeže, šikany apod. Příčiny tohoto stavu můžeme spatřovat v tom, že se zpravidla nacházejí pod hranicí existenčního minima a často se pohybují v kriminogenním prostředí. Proto je namísto uvažovat o větší informovanosti lidí bez domova o tom, jak se vyvarovat napadení či jak si

¹ Kanada uvádí, že 80 % lidí, kteří jsou bez domova, má zkušenost s trestným činem, v němž jsou oběťmi, častěji než jedenkrát ročně a v průměru 40 % má zkušenost s opakovanou násilnou trestnou činností (cca 3–4× ročně).

v případě napadení počínat. Opakovaně jsou medializovány případy, kdy jsou lidé bez domova přebývajících na ulici brutálně napadeni, a kdy bývá nezřídkou výsledkem brutálního útoku smrt. K této situaci přispívá řada faktorů, mezi ty klíčové pak řadíme: (a) celodenní pobyt na ulici, který s sebou nese absenci bezpečného úkrytu, (b) častý je nápadný zjev a chování osoby žijící na ulici, které přitahují negativní pozornost okolí.

Při páchání trestné činnosti na lidech bez domova můžeme rozlišovat dvě roviny. První rovinu tvoří různé formy útoků ze strany veřejnosti² (především verbální a fyzická agrese), druhou rovinu tvoří trestná činnost uvnitř komunity bezdomovců (krádeže, fyzická a verbální agrese, vydírání apod.). Nezbytné je též přiznat, že výjimku netvoří ani vraždy mezi bezdomovci samotnými. Pomoc je navíc zkomplikovaná faktem, že fenomén bezdomovectví na území ČR v posledních letech začíná postihovat i osoby s jinou státní příslušností. Ve své praxi se často setkávám s osobami bez přístřeší ze Slovenské republiky, bývalých států Sovětského Svazu, Rumunska, Bulharska atd. Zarážejícím faktem je i rostoucí výskyt bezdomovectví u lidí vietnamské komunity, neboť tato komunita byla vždy vzorem vzájemné soudržnosti.

ZVLÁŠTNÍ KATEGORIE V PROBLEMATICE

BEZDOMOVECTVÍ TVOŘÍ ŽENY³

Ještě před pár lety byla v ČR žena mezi zjevnými bezdomovci spíše výjimkou, dnes tvoří ženy bez domova dle některých odborných odhadů pětinu bezdomovecké populace.

Laická veřejnost tento nárůst nevnímá zejména proto, že ženy bez domova a ženy osamocené se snaží přežít tak, že vyvíjejí maximální snahu zůstat bez povšimnutí – být pro ostatní tzv. neviditelné. Příčinou této volby je stud i obava z pohrdání a ve větší míře strach. Právě ze strachu

často zůstávají vzhůru celou noc, snaží se ukrýt v davu na nádražích, v nemocnicích nebo se snaží najít na noc úkryt v opuštěných budovách, zahradách či uličkách. Jídlo hledají v popelnících, kolem fast foodů, stánků s občerstvením apod., osobní hygienu provádějí na veřejných toaletách. Bohužel se ale nemohou skrývat navždy, a to zejména před „predátory“.

Ženy bez domova se ve většině případů ocitají bez finančních prostředků i bez sociálních dávek. Nedostatek nosných sociálních kontaktů, život v sociální izolaci, nedostatečná schopnost orientace v sociální síti spojená s nízkým právním vědomím jim brání aktivně svoji situaci řešit. Nevědí, komu věřit, kolik toho mohou říci. Rozvedené ženy nebo ženy po odchodu od partnera nemají často právně vyřešené soužití či ukončení partnerského svazku, majetkové poměry a péči o děti, což se týká i tzv. potenciálních osob bez přístřeší.

Bezdomovectví je považováno za extrémní formu sociálního vyloučení, tedy tzv. extrémní izolaci od společnosti, rodiny, přátel a pracoviště, kdy dochází k přerušení až ztrátě kontaktu s bývalým životem a jeho hodnotami.

Ve srovnání s muži jsou ženy na ulici častějšími oběťmi napadení a výjimkou není ani kuplířství. Ženy žijící na ulici jsou zpravidla zranitelnější, o to intenzivněji pocítují potřebu ochrany. Jsou snadným cílem a nezřídkou mají zkušenosti se sexuálními obtěžováními, proto se jejich další častou strategií přežití stává navazování a udržování vztahů s muži – potenciálními ochránci. V některých případech se však stávají oběťmi „pouličního domácího násilí“ ve všech jeho formách a výjimkou netvoří ani trestná činnost páchaná na ženách uvnitř bezdomovecké komunity, kde jsou v menšině a zároveň snadným terčem pro muže posilněné alkoholem, tudíž bez zábran.

Tím co je, nebo může být, rizikovým faktorem vedoucím k tomu, že se žena na ulici stane obětí násilí, se zatím zabývají zahraniční výzkumy. Mezi klíčové řadí zažité násilí v dětství, což se následně spojuje s negativními dopady, jako je užívání alkoholu a drog, deprese a nízké sebevědomí. Obecně násilí v dětství významně zvyšuje riziko viktimizace v dospělosti.

Často uváděným mýtem bývá představa, že mnoho jedinců přivedlo na ulici duševní onemocnění. Nicméně v těchto případech je duševní onemocnění spíše následkem pobytu na ulici v kombinaci s dalšími zátěžovými faktory, nikoliv jeho příčinou. Další z významných rizikových faktorů je užívání alkoholu či jiných návykových látek. Při podrobnějších výzkumech rizikových faktorů pouštějících násilí na ženách byl navíc v případě zneužívání alkoholu a dalších drog identifikován sex jako intervenující proměnná, což znamená, že ženy bez domova, které zneužívají alkohol a drogy, častěji používají sex pro výměnný obchod, ale i jako strategii přežití, a v důsledku toho jsou také častěji obětí násilí. Pravděpodobná, ale neprokázaná je vzájemná cyklická provázanost násilí a návykových látek, a to, že je žena pod vlivem návykové látky vystavena násilí. Na akcelerující formy násilí reaguje jejím zvýšeným požíváním jako volenou strategií, jak život na ulici doprovázený násilím vůbec vydržet.

Bez ohledu na frekvenci a intenzitu násilí ženy z různých důvodů oddalují moment, kdy vyhledají pomoc, pokud ji vůbec vyhledají. Mnoho týraných žen nepovažuje svoji situaci za nebezpečnou nebo se za týrané nepovažují. Týraní totiž vnímají jako součást bezdomovectví, a ne jako domácí/partnerské násilí. Pro mnoho žen bez domova je násilí pouze dílem jejich chaotického způsobu života. Vzhledem k opakujícím se cyklům domácího/partnerského násilí (napětí – násilí – „líbáňky“) dochází u obětí k poklesu schopnosti svoji situaci efektivně řešit. Mnohdy se cítí více obětí systému než konkrétního násilníka, od kterého alespoň občas vyznání lásky slyší. Týrané ženy mají navíc obecně obavu z podání trestního oznámení, neboť mnoho jich má s policií či státním zastupitelstvím negativní zkušenost, proto tyto instituce neberou jako zdroj podpory a ochrany, nýbrž jako zdroj problémů.

U této skupiny obětí bývá také společnost rezervovanější v projevech empatie a snah pomoci. Násilí na ulici je totiž často veřejností považováno za boj mezi dvěma jedinci, a ne mezi obětí a násilníkem. Navíc bývají ženy bez domova nezřídkou většinou společností vnímány jako tzv. nesympatické oběti. K tomuto postoji přispívá mediální prezentace bezdomovectví, která ve své podstatě zaměřuje pozornost veřejnosti spíše na individuální zodpovědnost jednotlivců než strukturní příčiny jevu. A vzhledem k tomu, že média hrají klíčovou roli při utváření veřejného porozumění sociálním otázkám, tyto postoje často široká veřejnost sdílí.

² Příklady napadení bezdomovců: v Praze byla v lednu 2012 ubita žena bez domova, v Olomouci během května 2012 došlo celkem ke čtyřem napadením, v Brně v říjnu 2013 tři mladíci ukopali muže bez domova, v Praze byl v únoru 2014 zapálen stan, ve kterém přebýval muž bez domova. Příklady ukazují, že příčinou násilí je postoj k lidem bez domova jako k jedincům, kteří „mají menší hodnotu než zbytek společnosti“, a násilí vůči nim lze mnohdy označit jako „trestné činy z nenávislosti“.

³ Vedle žen se nejvíce cítí ohroženi starší lidé, osoby se zdravotním handicapem nebo ve špatné fyzické kondici, jedinci, kteří se pohybují na ulici sami a také osoby, které se již v minulosti staly obětí trestné činnosti.

Dovolím si to ilustrovat oblíbeným a nadužívaným mýtem, který říká, že lidé bez domova často ani o pomoc nestojí, protože si chtějí udržet svobodu, za kterou vlastně na ulici odešli.

Nejen problematika bezdomovectví, ale i problematika násilí je především sociální problém, na který je naše společnost stále nedostatečně připravena. Stále trvá omezená kapacita azylových domů pro ženy – oběti domácího násilí. Poskytovatelé služeb často podceňují stud, beznaděj, bezmoc a strach obětí, což vede k pocitu frustrace a ještě větší sociální marginalizaci. Ačkoli je problematika domácího/partnerského násilí a bezdomovectví úzce propojena, mnoho azylových zařízení se zdráhá přijmout ženy bez přístřeší, které se staly obětí domácího/partnerského násilí, pokud hledají pomoc. Mnoho žen bez domova postrádá osobní doklady, finanční prostředky, trpí různými závislostmi, psychickými problémy, řada z nich není schopna kontakt s násilnou osobou přerušit. Kvůli výhrůžkám násilníka se oběť často vrací z „azylu“ zpět na ulici, aby neohrožovala „ochránce“. I když většina žen považuje nalezení bydlení za větší prioritu než odbornou ambulantní pomoc, případný pobyt v azylovém zařízení je časově limitovaný (maximálně půl roku). V praxi jsem se setkala se ženami, které se staly obětí sexuálního či domácího/partnerského násilí a které se bály společného bydlení s ostatními obyvateli azylových zařízení. Argumentovaly obavami, že jejich „utajený“ pobyt bude stejně násilníkovými některými uživateli pobytové služby prozrazen. Bezdomovecká komunita totiž není tak anonymní, jak by se nám na první pohled mohlo zdát.

Vztahy mezi policií a bezdomovci bohužel také nejsou příliš pozitivní. Bezdomovci pomoc policie příliš nevyhledávají, protože jim moc nevěří. Policisté zase neradi řeší problémy spojené s bezdomovci, navíc mívají z kontaktu obavy vzhledem k jejich zdravotnímu stavu (nebezpečí narkózy) a jejich agresivitě pod vlivem alkoholu. Problémem také bývá tvrdý kontrolní styl policistů při kontaktu s bezdomovci, čímž ztrácejí jejich důvěru. Nevstřícné vztahy mezi policií a bezdomovci dále umocňují další atributy, jako je nechuť bezdomovců řešit cokoliv oficiálně a úředně, neschopnost a neznalost prosadit si svá práva. Ze strany policie obavy z toho, že se od bezdomovců ušpiní, a nechuť stále dokola řešit jejich šarvátky. Policie nepovažuje lidi bez domova ani tak za oběti, jako spíše za lidi přinášející spoustu problémů.

Z výše uvedeného lze dovodit, že lidé bez domova jsou nadměrně zranitelnou so-

ciální skupinou. Jejich zranitelnost je o to větší, že často nemají přístup k institucionální ochraně nebo k ní nemají důvěru. Přitom by si zasloužili přiznání statusu zvláště zranitelné oběti, přístup k bezplatné právní pomoci a nárok na peněžitou pomoc od státu.

Osoby bez přístřeší trpí až chronickou nedůvěrou ke státním institucím, nevěří, že je ochrání, proto trestnou činnost na sobě páchanou neoznamují. Například v případě napadení jsou bezradní, nevědí, kam se obrátit, neboť se v systému neorientují. Nemají doklady, nikde je neošetrí, často se nedočkají pomoci a podpory ostatních obyvatel. Průběh případného trestního řízení jim nezářídka přijde nerosrozumitelný, náročný, navíc jako svědci mají vzhledem ke svému životnímu stylu nízkou kredibilitu. V mnoha případech nejsou schopni se útokům bránit.

ZÁVĚR

Ad. Trestná činnost páchaná na lidech bez domova. Jednou z aktivit, která by mohla napomoci ke snížení trestné činnosti páchané na lidech bez domova obecně, je osvěta a prevence, a to jak mezi touto cílovou skupinou, tak i ve zbytku společnosti. Mezi jedinci bez domova považují za nutné zaměřit aktivity na strategie vedoucí k „přežití“ života bez přístřeší a osvětu zaměřenou na veřejnost věnovat vyvracení předsudků a mýtů spojených se životem lidí bez domova, současně s rozšířením informací o tom, že většina, byť zahraničních výzkumů a dostupných statistik, ukazuje, že lidé, kteří jsou bez domova, jsou častěji obětmi než zločinci.

Komplexním řešením, ke kterému zahraniční odborníci z teorie i praxe docházejí, je odstranit tyto „tábory“ lidí bez domova tak, že jim pomůžeme zpět z ulice, a to kombinací nabídek bezpečných pobytových služeb a resocializačních a reintegračních programů vedoucích k samostatnému bydlení.

Ad. Násilí páchané na ženách bez domova.

Prvním a naprosto zásadním krokem by se měla stát prevence tohoto jevu reagující v životě žen na rizikové faktory, v jejichž důsledku se mohou ocitnout na ulici – mediální kampaní počínaje a systémem včasné intervence konče. A pokud již žena na ulici je a stane se obětí násilí, doporučovala bych, vzhledem ke specifčnosti situace a na základě své mnohaleté praxe i zkušeností, pro první kontakt ženu, případně asistující ženu, které bude žena bez domova, pokud se tak rozhodne, důvěřovat spíše. Nepochybují, že by mohly pomoci ovlivnit proces intervence sociálním pracovníkům/kurátorům dobrovol-

nice z řad žen, kterým se podařilo vrátit z ulice zpět.

Vzhledem k tomu, že většina výzkumů je realizována pouze mezi muži, předmětem zájmu odborníků, a to nejen akademických, by se měla stát otázka bezdomovectví žen, neboť počet žen – bezdomovkyň – se rapidně zvyšuje. Především je třeba si uvědomit, že bezdomovectví u žen je zapotřebí vnímat s jistou mírou genderové specifčnosti daného problému. Jako jedno z klíčových témat výzkumu shledávám průběžné zjišťování copingových strategií těchto žen⁴, protože tyto strategie zvládnání mohou být v mnoha případech vhodně konstruované a mohou poskytnout i ostatním ženám nový směr pro cestu z ulice, zatímco jiné dovednosti, které byly či jsou používány, jsou naopak škodlivé a ohrožení žen bez domova násilným chováním jen posilují. ■

Literatura:

- Davidová, I.: „Domáci“ násilí mezi osobami bez přístřeší“. Odborná konference České kriminologické společnosti a Sekce sociálních kurátorů SSP ČR pod záštitou Veřejného ochránce práv JUDr. Pavla Varvařovského na téma: *Bezdomovectví a kriminalita*. Brno, 22. 11. 2013.
- Vágnerová, M., Csémy, L., Marek, J.: *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5
- Štěchová, M., Luptáková, M., Kopolďová, B.: *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. 1. vyd. Praha, IKSP, 2008. ISBN: 978-80-7338-069-4
- *Bezdomovectví v kontextu kriminality*. Sborník z konference. Olomouc, 14. 11. 2012. Charita Olomouc, 2013. ISBN 978-80-905260-2-0
- Barbořík Michal: *Bezdomovci a kriminalita. Co o ní vlastně víme?* Dohledatelné na: <http://www.cicar.cz/article/show-article/bezdomovci-a-kriminalita-co-o-ni-vlastne-vime>
- *Neue Wege bei Wohnungsnot und Obdachlosigkeit von Frauen*. Nodrheim – Westfälische Initiativen und Europäische Perspektiven. Ministerium für Gesundheit, Soziales, Frauen und Familie des Landes Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf, 2005
- *Specifika žen mezi lidmi bez domova*. Sborník z konference pořádané pod záštitou Mons. Jana Graubnera, olomouckého arcibiskupa. Olomouc, prosinec 2009. ISBN – 978-80-254-7561-4

⁴ Tradiční copingové teorie definují coping (zvládnání) jako interakci mezi jednotlivcem a vnímanou stresující situací.

Dvě jsou více než jedna: O ženském bezdomovectví a násilí¹

Text si klade za cíl stručně seznámit čtenáře s výsledky výzkumu o ženském bezdomovectví a násilí, který realizovaly organizace Jako doma – Homelike a ASLIDO v rámci projektu Společně jako doma bez násilí.

Text: Bc. Monika Benešová, studentka Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě; Mgr. Jitka Kolářová, Jako doma – Homelike, Praha, spoluvydavatelka Bezdomovin; Mgr. Eliška Lindovská, Ph.D., odborná asistentka katedry sociální práce, Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě, spoluzakladatelka a členka ASLIDA – Akční skupiny s lidmi bez domova, z. s.

SKRYTÉ BEZDOMOVECTVÍ JAKO DOMÉNA ŽEN

Ženské bezdomovectví v podstatě kopíruje linii genderově stereotypního rozdělení naší společnosti, kde je ženská sféra „tradičně“ ta domácí – skrytá, zatímco muž se pohybuje převážně ve sféře veřejné (Haasová, 2005; Stulíková, 2013). Ženy ohrožené chudobou a ztrátou bydlení svůj „propad“ na ulici často oddalují, a to například setrváváním v nevyhovujících podmínkách či násilných vztazích. Důvodů, proč ženy zůstávají v nevyhovujících a nejistých bytových podmínkách, může být hned několik. Tím nejčastějším je mateřství nebo péče o dítě, které mohou pro ženu představovat motivaci udržet si bydlení. Ztráta střechy nad hlavou by totiž mnohdy znamenala i ztrátu dětí (Hetmánková, 2013).

¹ Projekt podpořila Nadace Open Society Fund Praha z programu Dejme (že)nám šanci, který je financován z Norských fondů. Prostřednictvím Norských fondů přispívá Norsko ke snižování sociálních a ekonomických rozdílů a posílení vzájemné spolupráce v Evropě. Podporuje především ochranu životního prostředí, výzkum a stipendia, rozvoj občanské společnosti, péči o zdraví, děti, rovnost žen a mužů či zkvalitnění justice. Program Dejme (že)nám šanci podporuje rovné příležitosti žen a mužů v pracovním i osobním životě a prevenci a pomoc obětem domácího násilí v České republice. Spravuje ho Nadace Open Society Fund Praha, která od roku 1992 rozvíjí hodnoty otevřené společnosti a demokracie v České republice.

STIGMATIZACE ŽEN BEZ DOMOVA

Samotná životní situace bezdomovectví je spojena s určitým stigmatem. Ženy bez domova se setkávají a musí čelit výsměchu, pohrdání a odmítavým postojům nejen ze strany veřejnosti, ale i ze strany zdravotnických zařízení a úřadů. Cítí se většinou společností opovrhovány, což má přímý vliv na to, jak samy sebe vnímají. Prohlubování tohoto pohledu může v konečném důsledku vyústit až v nechuť využívat sociální služby, služby úřadů a následně jakoukoliv formu pomoci (Hetmánková, 2013).

NÁSILÍ A BEZDOMOVECTVÍ ŽEN

Dalším ze specifických znaků ženského bezdomovectví je podle dostupných zdrojů (Thalineau, 2004; Haasová, 2005; Hasmanová Marhánková, 2011; Marek a kol., 2012; Budinová, 2012; Hetmánková, 2013) právě násilí.

Jako zastřešující perspektivu v nahlížení násilí si bereme *genderově podmíněně násilí*². Násilí tedy pro účely našeho výzkumu chápeme jako výraz asymetrického vztahu mezi mužem a ženou a nerovností mezi nimi (Nesehnutí, 2008). Násilí se stává prostředkem kontroly, která je uplatňována na ženách, což v konečném důsledku posiluje stereotypní vnímání žen. Žena je mnohdy stavěna do role sexuálního objektu, kdy je to právě její vzhled a sexualita, co z ní činí oběť kriminálních aktivit. Násilí v tomto případě představuje způsob, kterým muži nad ženami uplatňují svou dominanci (Madriz, 1997).

METODOLOGIE

Cílem výzkumu bylo porozumět tématu ženského bezdomovectví v souvislosti s násilím a analyzovat stávající možnosti pomoci těmto ženám ve dvou městech. Na základě cíle výzkumu jsme formulovaly hlavní výzkumnou otázku *„Jakou roli hraje násilí a stávající systém pomoci a podpory v životní situaci bezdomovectví a násilí z pohledu žen bez domova a pomáhajících pracovníků?“*

Jako výzkumnou strategii jsme zvolily participativní výzkum. Participativní výzkum obsahuje podle Creswella (2007, s. 22) několik klíčových charakteristik:

² V anglickém originále „gender based violence“.

- na konci participativních studií výzkumníci vytváří agendu pro změnu;
- participativní studie se často zaměřují na důležitý společenský problém, v rámci něhož je potřeba zplnomocnit ty, kterých se dotýká;
- cílem je vzbudit politickou debatu a diskuzi, která umožní změnu;
- participanti výzkumu jsou kolaborativně zapojeni.

Pro účely toho textu budeme prezentovat dílčí zjištění z pohledu žen bez domova.

Výběr účastnic výzkumu bez domova byl výběrem záměrným (Miovský, 2006). Výzkumu se zúčastnilo celkem 47 žen bez domova a žen vyloučených z bydlení. Věkové rozmezí žen se pohybovalo od 22 do 72 let.

Realizovaly jsme čtyři ohniskové skupiny, individuální rozhovory, divadlo obrazu a zúčastněné pozorování.

VÝSLEDKY VÝZKUMU

Formy násilí a jeho aktéři

Ženy bez domova vyjadřují zkušenosti s různými formami násilí. Tyto formy nejsou specificky vázány jen na životní situace bezdomovectví (konkrétně jeho podoby bez bytu a bez střechy). Rozmanité podoby násilí totiž ženy popisují také z doby, kdy bydlely v nájemním bydlení. Rozdíl v souvislosti se zažívaným násilím v bydlení a životní situacích bezdomovectví pak spočívají ve *způsobech násilí*, se kterými se ženy setkávají, a v souvislosti s tím, *kdo* násilí páchá.

Zatímco u bydlení v nájmu se ženy setkávaly především s násilím páchaným jejich partnerem (případně rodinou a blízkými v dětství) a známými, v životní situaci bezdomovectví (v její podobě bez bytu, bez střechy) se ženy bez domova kromě násilí ze strany partnerů či partnerek a známých setkávají také s násilím páchaným veřejností, policií, soukromými bezpečnostními agenturami a také institucemi (i těmi pomáhajícími).

V nájemním bydlení se ženy setkávají především s násilím fyzickým, psychologickým, ekonomickým, sexuálním a sociálním, v životní situaci bezdomovectví (v její podobě bez bytu, bez střechy) se kromě těchto forem přidává specificky násilí institucionální (ze strany pracovníků institucí).

Násilí odehrávající se v okruhu rodiny a partnera ženy se tak v životní situaci bezdomovectví podle výpovědí žen rozšiřuje na lokální úroveň (veřejnost, policie, bezpečnostní služby) a na úroveň strukturální (instituce).

Muži mají ve vnímání žen v souvislosti s násilím mnoho rolí a pozic. Jsou vnímáni jako *ochrana* před násilím zvenku, ovšem také jako *zdroj strachu*.

Strategie řešení násilných situací

1. Strategie prevence násilí na ulici

Ženy podle svých slov vnímají život na ulici jako nebezpečný. Proto je podle nich strategické mít oporu partnera nebo přátel. Některé ženy (především ty, které se často pohybují na ulici samy) u sebe nosí různé obranné prostředky – pepřový sprej, teleskopický obušek, klíče. Některé ženy mluvily o tom, že je také chrání a na nebezpečí upozorní jejich pes.

Další strategií je podle žen vyhýbání se nebezpečným místům, jako jsou veřejná, otevřená místa, například nádražní haly, ulice, místa kolem kontejnerů, kde ženy mohou být napadeny, obtěžovány, okradeny. Ženy také rozlišují mezi bezpečnými a nebezpečnými časy pobývání na veřejných prostranstvích.

Ženy, které nemají stálé bydlení a přespávají v noclehárnách nebo ve stanu, se také podle jejich vyjádření potřebují chránit před krádežemi. Schovávají si své dokumenty, šperky a další nezbytnosti na nějakém bezpečném místě nebo u důvěryhodné osoby.

2. Strategie zastavení aktuálního násilí

Ženy popisují, jak jejich vlastní postoj a chování pomáhá odvrátit napadení na ulici. Podle nich je třeba zaujmout „sebejistý postoj“ a „neukázat strach“.

„Sebejistý postoj“ znamená, že se ženy musely pod vlivem okolností naučit reagovat na nejrůznější návrhy a útoky ostře, „drsně“ a vymezit si vlastní prostor.

Další ze strategií řešení akutního napadení na ulici je nereagovat na nadávky a odejít. Pokud odchod není možný, jedné z žen se vyplatilo požádat o pomoc cizího člověka.

Ženy také uváděly, že odpovídaly na útok na ulici či v noclehárně protiútokem, což obvykle náhodně „obtěžovatele“ odradilo. Dvě z žen popisují protiútok taktéž jako strategii obrany v násilném vztahu s partnerem. Někdy však byl neúčinnější strategií, jak zabránit násilí ze strany partnera, podle výpovědí žen útěk a ukrytí se před násilným partnerem.

3. Odchodové strategie z násilného vztahu

Ženy se vyjadřovaly také k odchodu od násilného partnera a ke strategii, kte-

rou v takovém případě zvolit. Nejprve však jedna z žen upozorňuje na nutnost uvědomit si, že pro páchaní násilí neexistují omluvy například v podobě partnerovy akutní intoxikace alkoholem. Před odchodem je podle některých žen důležité zjistit si potřebné informace o možnostech, kam jít, kam si schovat peníze a také odejít v nepřítomnosti násilného partnera.

4. Strategie řešení institucionálního násilí

Specifické strategie vyžaduje řešení násilí ze strany institucí, například neadekvátního jednání na úřadech.

Řada žen v takovýchto situacích, kdy se jim standardní cesta (např. na úřadě práce) ukázala jako neprůchodná nebo když si ve spleťtém sociálním systému nevědí rady, jde za jedním osvědčeným sociálním pracovníkem nebo kurátorem. Na druhé straně spektra strategií, oproti nevyužívání služeb na základě špatné zkušenosti, stojí podání stížnosti. Není to častá strategie, protože se podle našich zkušeností ze spolupráce se ženami zdá, že bezpočet případů bezpráví a projevení nenávisti, despektu a opovržení ze strany nejrůznějších institucí v lidech bez domova velmi účinně vytváří dojem, že jsou lidmi druhé kategorie a že na jejich názoru a životě nezáleží. Přesto některé ženy uváděly, že si v případě nevhodného zacházení stěžují a jsou v tom úspěšné. Osvědčit se může také změna pracovnice či pracovníka, se kterým žena nevychází.

Z výše popisovaného vyvozujeme, že ženy bez domova a vyloučené z bydlení volí mnoho variant strategií jednání a řešení své situace. Za povšimnutí stojí, že všechny ženami popisované způsoby jednání jsou strategiemi individuálními. Toto poznání se stalo důležitým milníkem při realizovaném výzkumu a uvědomění si, že kolektivizace zkušenosti násilí u žen bez domova je procesem dlouhodobějšího charakteru.

DOPORUČENÍ PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI

V poslední části článku prezentujeme část doporučení vyplývajících z našeho výzkumu směrem ke stávajícím sociálním službám pracujícím s lidmi bez domova. Z důvodu omezené kapacity článku se soustředíme především na změny spojené s násilím na ženách.

Změna přístupu k lidem bez domova

▪ Přístupovat k lidem bez domova s respektem. S tím souvisí i změna jazyka,

který pro oslovování a označování lidí bez domova používáme, směrem k větší citlivosti³.

- Konkrétní pomoc a spolupráci stavět na základě konkrétních potřeb jednotlivých osob.
- Klást důraz na nehodnotící, neobviňující a akceptující přístup (přístup zásluhovosti pomoci ve formě odměn a trestů za žádoucí a nežádoucí jednání nahradit partnerským přístupem a rozvíjením dialogu).
- Zapojoovat uživatele a uživatelky služeb (současné, ale i ty, kteří z nějakých důvodů službu nevyužívají) na partnerské bázi do nastavení (pravidel, provozu) služeb, pracovat s jejich zkušenostmi a dovednostmi a dále je rozvíjet.
- Věnovat se aktivizaci lidí bez domova, rozvoji jejich kolektivního vědomí (aplikovat koncept zplnomocnění).

Služby s ohledem na potřeby žen

- Navýšit počet služeb a míst pro ženy v obtížné sociální situaci a uzpůsobit je jejich potřebám především z hlediska práce s traumatem z prožitého násilí a péče o děti.
- Zřídít krizová lůžka pro osoby v akutní krizi. Ta by ale měla být oddělená, v bezpečném prostoru, s návaznými sociálními a psychologickými službami.
- Pracovnice azylových domů pro ženy bez domova vyškolit pro práci s oběťmi násilí, propojit práci na traumatu a řešení domácího násilí a ztráty bydlení.
- Systematicky pracovat na podpoře sebevědomí žen, ať už prostřednictvím zapojování do chodu zařízení, sebepoznávacích aktivit či prostřednictvím kurzů sebeobrany.
- Podporovat svépomoc a spolupráci mezi ženami, které službu využívají. Vytvářet ženské skupiny, kde ženy mohou sdílet svoje problémy a nacházet jejich řešení. Takové skupiny samy o sobě mohou působit terapeuticky, mohou být však i místem zrodu sociální akce s politickým přesahem.

Rozšíření služeb pro lidi bez domova

- Snížit prahy dostupnosti kvalitní psychoterapeutické péče. Ta by měla být dostupná finančně, ale i místem a časem.
- Nabízet právní pomoc, například v podobě doprovodů na policii či úřady.

ZÁVĚREM

Zpracovávané téma považujeme za takové, o kterém se zatím minimálně disku-

³ Více v publikaci STULÍKOVÁ, Vlasta. 2015. Nemám domov, ale mám svůj hlas. Praha: Jako doma – Homelike, o.p.s., 20 str., ISBN 978-80-905743-1-1.

tuje v rámci akademických textů, z toho důvodu chápeme tento výzkum jako „první vlaštovku“ a těšíme se na navazující a téma rozšiřující odborné studie.

Jako zásadní vnímáme tři zjištění, která uvádíme ve formě tezí:

Násilí není definováno zmi domova, ale vztahy, v nichž se odehrává.

Násilí na ženách se v důsledku ztráty domova násobí (místo aby se odchodem od násilného partnera odstranilo) a přičítá od více aktérů.

Pro stabilizaci a zlepšení situace potřebují ženy ohrožené násilím a bezdomovectvím vlastní bezpečný prostor, který jim zároveň nabízí možnost sdílení, spolupráce a sebestopory s dalšími ženami. ■

Seznam literatury:

- Budinová, Adriena. 2012. Rizika chudoby žen postižených domácím násilím a jejich dětí. [online]. Praha: Profem, o.p.s. 69 s. ISBN: 978-80-904564-2-6. [cit. 18. 9. 2015]. Dostupné z: <http://www.osf.cz/>

wp-content/uploads/2015/08/profem-zprava-web.pdf.

- Creswell, John W. 2007. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Vyd. 1. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc. 393 s. ISBN 978-1-4129-1607-3.
- Haasová, Jana. 2005. *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova: sedm skutečných příběhů*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-1238-1.
- Hasmanová Marhánková, Jaroslava. 2011. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice. „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti, seniory)* [online]. Praha: Gender Studies, o. p. s., 18 s. [cit. 8. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf.
- Hetmánková, Rad. 2013. *Zpátky ze dna: Zaostrěno na ženy*. Praha: Jako doma, o.s. ISBN 978-80-905743-0-4.
- Madriz, Esther. I. 1997. *Images of Criminals*

and Victims: A Study on Women's Fear and Social Control. [on-line]. *Gender and Society*. Vol. 11, Issue 3, s. 342–356. [cit. 13. 11. 2015].

- Marek, Jakub, Strnad, Aleš, Hotovcová, Lucie. 2012. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál. 176 s. ISBN 978-80-262-0090-1.
- Miovský, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- Thalineau, Alain. 2004. „Être femmes à la rue.“ Pp. 113-121 in *Denêfle, Sylvette (ed.) Femmes et villes*. Tours: Presses universitaires François-Rabelais. 539 s. ISBN 9782869061842.
- Stulíková, Vlasta. 2013. *Neviditelné ženy: o genderových aspektech bezdomovectví* [online]. *Feminismus: Gender studies* [cit. 15. 10. 2015]. Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/neviditelnezeny-o-genderovych-aspektech-bezdomovectvi>

Senioři bez domova jako časté oběti trestné činnosti se zaměřením na hl. město Prahu¹

Senioři bez domova² tvoří v rámci celého souboru jevů označovaném jako bezdomovectví (v tomto případě mám na mysli primární bezdomovectví, které je také známé jako „život na ulici“, kde lidé spí pod mosty, v odstavených autech, vagoncích, v parcích a jiných veřejných prostranstvích, jedná se tedy o život bez přístřeší) značně specifickou a nehomogenní skupinu.

Text: PhDr. Pavel Pěnkava, Společnost sociálních pracovníků ČR

Senioři se mezi lidmi bez domova rekrutují jednak z lidí bez domova střední generace, kteří – přežijí-li – na ulici často setrvávají až do seniorského věku. Jsou to lidé, jejichž životní styl, až na výjimky, vylučuje pobírat důchod. Dále jsou to senioři, kteří se zejména z důvodu bytové politiky dostávají do situace, kdy po celoživotním placení „na důchod“ nejsou schopni uhradit nájemné a poplatky spojené s bydlením. Nermalou měrou k jejich

insolvenci přispívají i rostoucí částky doplateků na léky a nákladů souvisejících s chronickou nemocí a stářím. Tyto problémy se týkají hlavně osaměle žijících starších lidí, kteří jsou odkázáni na jeden příjem³. Na ulici mnohdy dostanou seniory i různí podvodníci, kteří je zadluží a následně připraví o byt. Často to bývají samotní rodinní příslušníci, kteří je připraví o veškerý majetek a v posledním kroku zatíží jejich byt hypotékou nebo nechávají seniora podepisovat vysoce úročené půjčky apod. Senioři se nemohou (a často ani ze studu a strachu nechtějí) bránit tím, že by se na kohokoliv obraceli s prosbou o pomoc. A pokud se jim nepodaří uchýlit k rodině, známým nebo do domova pro seniory, končí jejich životní pouť na ulici.

Seniorské bezdomovectví pak definujeme (a) degradací společenského postavení, (b) rychle se zhoršujícím zdravotním

stavem v důsledku nevyhovujících podmínek pro život a (c) na rozdíl od ostatních lidí v gerontologickém věku sníženou či žádnou solidaritou a empatií ze strany veřejnosti. Z toho pramení i menší ochota zainteresovaných míst přerozdělovat prostředky určené na sanování jejich potřeb a pomoci. Toto vše napomáhá vytvářet procesy, které de facto přispívají k trvalé sociální exkluzi seniorů bez domova.

Typickým znakem této segmentované skupiny seniorů bez domova je status osoby, která se nachází v extrémní životní situaci, a tím i v mimořádné sociální události se vzrůstající závislostí na vnější pomoci, zejména z toho důvodu, že ve stáří jako v životní fázi je bezprostřední vystavení zdravotním a ekonomickým (existenčním) rizikům. Jedním z jevů, který v očích veřejnosti doprovází život na ulici, je kriminalizace, přičemž bezdomovectví samo o sobě nelegální není, ale některé z činů spáchaných seniory bez domova, jako je veřejná opilost a drobné krádeže, ano. Většinová společnost má mylnou představu, že dostatečným řešením snižování této kriminality a vytvoření bezpečné ulice je vytlačení jedinců

¹ Za cenné rady při psaní tohoto článku děkuji PhDr. Pavle Kodymové, Ph.D., z katedry sociální práce FF UK v Praze.

² Autor do této skupiny zahrnuje věk 60+.

³ Kateřina Kňapová, Obecně prospěšná společnost Alternativa 50+.

bez přístřeší z veřejných prostranství, ale „zločiny“, kterých se lidé bez domova dopouštějí, zpravidla nemají za cíl poškodit ostatní anebo majetek. Jak již bylo uvedeno, jedná se o nevhodně volené strategie přežití, jejichž nejčastější součástí jsou drobné krádeže, obtěžování a pohoršování kolemjdoucích.

Mnohem závažnější je naopak časté ohrožení seniorů bez domova trestnou činností, protože tito se mezi minoritami s patologickým chováním řadí k nejčastějším obětem nejen drobné pouliční, ale i závažné trestné činnosti.

POVAHA TRESTNÉ ČINNOSTI PÁCHANÉ NA SENIORECH BEZ DOMOVA SE ZAMĚŘENÍM NA PRAHU 1

Vzájemná interakce mezi bezdomovcovskou minoritou a většinovou společností vytváří nepřeborné množství situací. Jednou z nich jsou verbální a neverbální ataky, které v některých případech končí trestnou činností. Paleta trestné činnosti, v jejímž důsledku se členové této minority stávají oběťmi, je pestrá. Zejména neschopnost efektivní obrany a absence ochranného zázemí z nich činí pro agresivní jedince, kteří své napětí ventilují fyzickým násilím, velmi snadnou obětí. Další ohrožující skupinou delikventů jsou kapesní zloději, kteří okrádají seniory bez domova prakticky o vše, co tito lidé mají převážně při sobě a co zároveň tvoří jejich veškerý majetek (za nejcennější je pokládán doklad totožnosti). Nežřídko se také setkávají s domácím a sexuálním násilím, zneužitím k podvodu přijetím role tzv. „bílého koně“, kdy mohou fiktivně vlastnit drahé vozy nebo jsou majiteli neexistujících firem. Častou aktivitou je verbování seniorů bez domova do zaměstnání s příslibem ubytování a výdělků. Následně jsou jim odebrány doklady se slibem, že jim je při výplatě vrátí, datum výplaty za-

městnavatel neustále posouvá a drží „zaměstnance“ v pasti, protože kdyby od zaměstnavatele odešli, přišli by o doklady i vydělané peníze. V důsledku toho jsou pak dlouhodobě zotročováni⁴ apod.

Z orientačního výzkumného šetření na Oddělení sociální prevence ÚMČ Praha 1⁵ vyplynulo, že kromě chování později kvalifikovaného jako přestupek jsou nejčastějšími trestnými činy páchanými na této skupině okradení a fyzické napadení, případně jejich kombinace, tedy loupež. Ze statistiky šetření vyplývá, že v průběhu svého bezdomoveckého stavu se nestali obětmi trestné činnosti pouze 2 seniori z celkového počtu 100 dotázaných. Jednu zkušenost uvedlo 14 osob a opakovaně bylo vystaveno trestné činnosti 84 respondentů. Dotazování se zúčastnilo celkem 8 žen a všechny se v minulosti staly oběťmi trestné činnosti, kde převládalo zejména napadení. Druhým nejčastějším případem bylo okradení. Věkově největší skupinou v počtu 79 osob byli dotazovaní ve věku od 60 do 70 let. Ve skupině 70 až 80 let bylo 19 osob a 2 respondenti byli starší 80 let. Zajištění jejich preventivní pasivní i aktivní ochrany je pro odborníky přetrvávajícím problémem.

ZÁVĚR

Profesionální pomoc nabídnutá seniorům bez domova vyžaduje tedy jak strukturální (sociální nerovnosti, které znevýhodňují lidi, kteří zažívají bezdomovectví), tak i individuální přístupy

v praxi sociální práce. Přínosem, a to nejen pro tuto část cílové skupiny, by bylo identifikovat rozdíly a podobnosti v praxi českých a zahraničních sociálních pracovníků z velkých aglomerací, porovnání jejich zkušeností ze služeb poskytovaných lidem bez domova či významných pohledů na výzvy, jimž čelí v této stále se proměňující oblasti praxe a které umožňují sociálním pracovníkům reagovat (vytvořením lepších politik) na otázku sociální nerovnosti.

Základ prevence kriminality páchané na lidech bez domova na území hl. m. Prahy tkví (a) zejména v předcházení faktorů, které jsou příčinou vzniku bezdomovectví seniorů, dále (b) v řešení, jak obrátit jejich cestu z domova na ulici zpět směrem k bydlení. To vyplývá z koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR uvádějící nutnost vytvořit koncepci služeb zaměřených na aktuální potřeby seniorů nacházejících se v extrémní životní situaci.

Tě by měla předcházet (i) analýza charakteristiky a rozsahu jevu (např.: zjistit rozsah zkoumané skupiny, (ii) provedení analýzy potřeb sledovaných osob, vytvoření legislativní úpravy umožňující poskytování sociálních dávek, která by dokázala sanovat potřeby té části žadatelů o sociální služby, kteří nemají nárok na starobní důchod, a (iii) v neposlední řadě vybudování víceetapového bydlení pro seniory bez domova v Praze).⁶ Tím se může stát sociální práce a další navazující podpora účinnou, neboť její realizace protne všechny fáze procesu bezdomovectví, tj. ještě před rizikem jeho vzniku opatřeními preventivní povahy, ale i podporou navazující na současné služby. ■

⁶ I. stupeň: noclehárny, II. stupeň: azylové domy, III. stupeň: domovy pro seniory bez domova, IV. stupeň: domovy pro seniory, V. stupeň: sociální malometrážní byty.

Koordinovaná rehabilitace – příklad dobré praxe

Text: Mgr. Petra Zimmelová, Ph.D.,
Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská
univerzita v Českých Budějovicích

V posledních letech nabývá koordinovaná rehabilitace na svém významu. (Dnes se často používá i název ucelená rehabilitace, ale neaktuálnější je pojem rehabilitace koordinovaná.) V současné

době už se nejedná o ryze zdravotnickou záležitost, ale jde především o koordinované využití léčebných, pedagogických, sociálních a pracovních prostředků. Český název ucelená rehabilitace je překladem anglického termínu „comprehensive rehabilitation“. Tento výraz užíval ve své počestě podobě (komprehenzivní rehabilitace) Ján Jesenský. Podle slovníku se

slovo komprehenzivní doslovně překládá jako úplný, celkový či ucelený. Jak přidavné jméno „koordinovaná“ nebo „ucelená“ naznačuje, tento proces by neměl být pouze v kompetenci zdravotníka nebo zdravotníků. Aby byla rehabilitace co nejefektivnější, měl by se na ní podílet celý tým odborníků zahrnující různé pomáhající profese tak, aby se rehabilitace dotý-

kala všech složek lidské existence. V praxi to znamená zabývat se opravdu rodinou a člověkem, a proto dále uvedu kazuistiku jednoho případu koordinované rehabilitace, který je dobrým příkladem fungování multidisciplinárního týmu.

KAZUISTIKA

Základní údaje klienta: věk 57 let, muž, ženatý, zaměstnan ve strojírenské firmě. Volný čas tráví prací na zahradě, občas vypomáhá v rámci rodiny při práci v lese.

Muž utrpěl při práci v lese těžký úraz hlavy, do té doby byl zcela zdravý. První prognózy po neurochirurgickém zákroku nebyly příznivé, pacient bojoval o život. Po 10 dnech bylo jasné, že přežije a lékaři začali s návratem do bdělého stavu, aby se zjistilo, jak jsou funkce mozku poškozeny. Již v této době byla rodina plně informována a bylo doporučeno s pacientem co nejvíce komunikovat a případně rehabilitovat. Rodina začala z vlastních zdrojů s fyzioterapií, logopedií (byla zasažena řeč) a další stimulací. Na základě doporučení psychologa byl zahájen i kognitivní trénink za pomoci rodiny.

Už v této době bylo nutné angažovat sociálního pracovníka. Obrovským benefitem bylo, že sociální pracovník byl členem širší rodiny pacienta a jeho zapojení tedy bylo plynulé a angažované. Rodina se na něj obrátila ohledně délky hospitalizace a následné léčby včetně rehabilitace ve vztahu k pracovní neschopnosti. Sociál-

ní pracovník se spojil se zaměstnavatelem pacienta. Bylo zjištěno, že zaměstnavatel počítá s lepší prognózou a bude čekat, zda se zdravotní stav pacienta upraví natolik, aby se mohl do zaměstnání vrátit. Velmi komunikaci se sociálním pracovníkem uvítal a rodina i pacient od něj dostali jasné pozitivní informace, které přispěly k vyšší motivaci v rehabilitaci pacienta. Sociální pracovník se stal koordinátorem a ve spolupráci se všemi odborníky byl vytvořen rámcový plán rehabilitace. Zapojena byla fyzioterapeutka (dcera pacienta), nutriční specialista, logoped, lékař, sestry a celá rodina. Obrovskou výhodou byl právě sociální pracovník, který přesvědčil celý tým i pacienta, že pouze pravidelná a intenzivní rehabilitace je „cestou zpět“. Po ukončení akutní fáze pacient díky rehabilitaci s oporou chodil, mluvil, paměť se zcela vrátila a celkově jeho stav nasvědčoval příznivému vývoji. Byl propuštěn z nemocnice a na základě dohody s lékaři mu byl doporučen pobyt v rehabilitačním zařízení. V mezidobí mezi hospitalizací a nástupem do rehabilitačního ústavu byla sociálním pracovníkem zajištěna pečovatelská služba a odlehčovací péče z důvodu dohledu nad pacientem v době, kdy se mu nemůže věnovat rodina. Lékaři upozornili na možnost např. epileptického záchvatu a doporučili u pacienta dohled další osoby. Po návratu z rehabilitačního ústavu se pacient vrátil zpět do zaměstnání, kde začal opět pracovat

zpočátku na kratší úvazek, zhruba po roce již zcela na plno.

ZÁVĚR

Uvedená kazuistika má poukázat na nezbytnost spolupráce všech odborníků a zejména na fakt, že koordinovaná rehabilitace musí být zahájena včas. Je nezbytné řešit všechny problémy, které se v průběhu vyskytnou, a to problémy jak zdravotní, tak i sociální. Výše uvedený příklad ukazuje, že kromě medicíny je účinné zbavit rodinu strachu z budoucnosti (ztráta zaměstnání) a budování nové perspektivy, která motivuje a posouvá pacienta dál. Pojpení zdravotní a sociální oblasti může dokázat i zázrak, jak se mimochodem všichni zainteresovaní odborníci vyjádřili. Za zázrakem je ale 17 měsíců usilovné koordinované rehabilitace a snaha všech najít řešení a pomáhat. Je však nutné konstatovat, že pozitivní výsledek je dán osobní snahou zainteresované rodiny a jejího okolí. Bohužel tyto procesy, které byly v rámci rehabilitací již mnohokrát popsány, nejsou v systémech zdravotní a sociální péče nastaveny. Odborníci a kompetentní osoby tento stav svalují na zdroje, a to jak lidské, tak zejména finanční. Pokud v budoucnu dojde k nastavení procesu koordinované rehabilitace správným způsobem a bude možnost využívat její součásti bez časového prodloužení, lze předpokládat, že i finanční bonus z minimalizace sociálních důsledků bude markantnější. ■

Co nám přinesl projekt

Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce I.

Ministerstvo práce a sociálních věcí realizovalo v období od 1. 2. 2014 do 31. 12. 2015 projekt „Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce I.“, pro který se vžil zkrácený název „Profíci I.“. Hlavním cílem projektu bylo posílení kompetencí sociálních pracovníků, jejich odborná podpora, vzájemná výměna zkušeností a také identifikace rolí sociálních pracovníků.

*Text: Petra Nebeská, DiS.,
PhDr. Melanie Zajacová,
odbor sociálních služeb, sociální práce
a sociálního bydlení MPSV ČR*

V rámci realizace projektu získalo ministerstvo řadu výstupů, které v současné době slouží jako podklady pro koncepční a metodickou činnost v oblasti výkonu sociální práce, pro novelizaci právních předpisů (např. zákon o sociálních službách – ukotvení dalších odborných pracovníků apod.), zefektivnění procesu akreditace i pro aktuálně připravovaný návrh zákona o sociálních pracovnících.

V projektu byly realizovány dílčí aktivity, jako například diskuzní setkání s předními odborníky v oblasti sociální práce a zástupci Ministerstva práce a sociálních věcí, z nichž z hlediska profese sociální práce byla nejvýznamnější společná oslava Světového dne sociální práce v roce 2015, který je každoročně vyhlašován IFSW (International Federation of Social Workers) třetí úterý v měsíci březnu.

Ukutečnily se dvě rozsahem i obsahem významné akce zaměřené na vzdělávání sociálních pracovníků, identifikaci potřeb v oblasti prohlubování a rozšiřování jejich kvalifikace a vzájemnou vý-

měnu zkušeností s názvem Jarní škola a Podzimní škola, každá s kapacitou 100 sociálních pracovníků. Tento formát aktivit není v našem prostředí zatím běžný. Nicméně obě školy umožnily aktivní a intenzivní zapojení sociálních pracovníků z různých oblastí jejich působení do diskuzí. Sociální pracovníci sdíleli své zkušenosti a předložili návrhy k tématům definice rolí sociálních pracovníků, typologie/odbornosti sociálních pracovníků, specializace a standardů celoživotního vzdělávání.

V rámci aktivit zaměřených na prohlubování znalostí a dovedností byl pilotně ověřen vzdělávací program zaměřený

na medializaci sociální práce samotnými sociálními pracovníky, který jim umožnil praktický nácvik veřejné prezentace a zvýšil jejich rétorické dovednosti. Druhý vzdělávací program byl unikátní tím, že byl vytvořen a sestaven na základě požadavků definovaných samotnými sociálními pracovníky. Struktura a obsah kurzu totiž vycházely z podkladů, které se zrodily u kulatého stolu sociálních pracovníků pořádaného v Jihlavě. Obsah byl zaměřen na aktuální legislativu, inovace (využití IT a „smart“ zařízení), etiku sociální práce, komunikaci, náročnou situaci při výkonu sociální práce, sdílení zkušeností a součástí byly i dvoudenní stáže.

V rámci různých aktivit měli sociální pracovníci průběžně také příležitost prezentovat svoji konkrétní práci ostatním sociálním pracovníkům i veřejnosti, vzájemně sdílet dobrou i špatnou praxi a své zkušenosti. Ukázalo se, že přes mnohé rozdílnosti a rozdílné oblasti působení sociálních pracovníků existují společná témata týkající se vztahu ke klientům, etických principů či podmínek výkonu sociální práce.

Pro potřeby sociálních pracovníků za účelem využití mini-monografií k praxi vznikly čtyři unikátní odborné publikace – Sešity sociální práce, monotematicky zaměřené a sestavené z textu garantů jednotlivých čísel, pěti článků odborníků/sociálních pracovníků z praxe a závěrečného popisu garanta s doporučením pro sociální pracovníky. Témata Sešitů byla zvolena na základě vyhodnocení potřeb identifikovaných sociálními pracovníky v průběhu akcí projektu, a jsou následující: Agenda lidských práv v každodenní praxi, Role sociálního pracovníka v komunitní práci, Sociální pracovník v multidisciplinárním týmu a Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce. Dále bylo vytvořeno pět druhů letáků o dobré praxi sociální práce: v sociálních službách, zdravotnictví, vězeňství, školství a v obci.

V rámci projektu vznikla internetová platforma Budmeprofi.cz, jejímž primárním cílem bylo sdílení informací a zajímavostí týkajících se projektu a jeho minulých či nadcházejících aktivit, včetně nahlédnutí či přímého získání Sešitů sociální práce a Letáků dobré praxe (dostupné jsou i na webových stránkách ministerstva). Sekundárně měla tato platforma sloužit především na sociálních sítích také jako prostor pro sociální pracovníky ke sdílení informací o událostech a dalším dění v profesi. S ukončením Profíků I. staguje i obsah těchto médií, nicméně existuje zde předpoklad dalšího využití v souvislosti s realizací Profíků II.

Zrealizované akce pomohly zmapovat současné názory sociálních pracovníků na aktuální dění v sociální práci včetně potřeb inovace a výstupy se tak staly důležitými dokumenty pro další činnost oddělení koncepce sociální práce a vzdělávání Ministerstva práce a sociálních věcí. Závěrečná analýza všech výstupů a zpětných vazeb ukázala, že realizované akce (zejména Jarní a Podzimní škola) jsou vhodným a smysluplným prostředkem pro sdílení zkušeností a komunikaci sociálních pracovníků mezi sebou navzájem, případně též se zástupci ministerstva. Ze zpětné vazby jednoznačně vyplynulo, že účast na těchto akcích je velice přínosná jak pro svou vzdělávací formu (přednášky odborníků, sdílení dobré/špatné praxe mezi sociálními pracovníky), tak pro navázání kontaktu mezi sociálními pracovníky z různých oblastí a rezortů.

Z projektu vyvstala i řada výzev, doporučení a otázek pro další činnost ministerstva, a to i mimo realizaci projektů. Světový den sociální práce je nejvýznamnější událostí této profese a pozornost odborné veřejnosti a institucí by mu měla být věnována bez ohledu na existenci projektů. Ostatně tento deficit se ukázal hned v letošním roce, kdy podpora ministerstva byla, v porovnání s rokem 2015, mnohem nižší. Jak zaznělo na jedné z akcí, vzájemná a společná podpora profese musí vycházet především odspodu, od samotných sociálních pracovníků.

Velmi si vážíme spolupráce všech sociálních pracovníků, kterým děkujeme za sdílení jejich zkušeností, a touto cestou vyjadřujeme poděkování také všem, kteří se podíleli na odborných příspěvcích jak při aktivním přednesu na různých akcích, tak na příspěvcích v periodikách a při tvorbě unikátních publikací.

Projektu se zúčastnilo více než 640 sociálních pracovníků a zhruba 80 odborníků. Uskutečnilo se 9 akcí, 2 vzdělávací programy a vzniklo 6 inovovaných produktů (všechny dostupné na www.esfcr.cz). Monitorovací indikátory počtu podpořených osob, organizací, úspěšných absolventů kurzů a nově vytvořených/inovovaných produktů byly naplněny.

Vzhledem k tomu, že výstupy projektu přinesly řadu dalších otázek a oblastí, na něž by bylo vhodné se dále zaměřit, připravujeme v současné době navazující projekt „Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II“. Již nyní se těšíme na další společná setkávání a věříme, že společně s nimi opět ožije i téma sociální práce na sociálních sítích (na Facebooku i Twitteru) pod heslem „Budme profí!“.

Plán odborných konferencí APSS ČR

27. 9. 2016, Praha

Změny azylového bydlení v roce 2017

6. a 7. 10. 2016, Tábor

VIII. výroční kongres poskytovatelů sociálních služeb

10. 11. 2016, Olomouc

VI. mezinárodní teatroterapeutická konference

22. 11. 2016, Brno

Profesní svaz sociálních pracovníků v sociálních službách

Bližší informace najdete na webu www.apsscr.cz, menu „Konference & Kongresy & Semináře“

Pracovní skupiny Profesního svazu sociálních pracovníků v sociálních službách APSS:

Andrea Tajanovská
Inovace a akreditace vybraných vzdělávacích kurzů pro SP

Daniela Lusková
Tvorba projektu ESF v oblasti SPOD

Eva Lokvencová
Etika sociální práce

Hana Vlasáková
Vzorové náplně práce sociálních pracovníků dle druhů služeb

V případě zájmu nás kontaktujte na reditelka@apsscr.cz, avšak možnost spolupráce ve skupinách je podmíněna členstvím ve svazu.

Kdy už bude zákon o sociálních pracovnících?

Otázku „Tak kdy už bude?“ slyšíme z terénu v posledních měsících poměrně často. Možná je to tím, že aktivní vystoupení zástupců ministerstva k tématu profesního zákona se v poslední době nekonala tak často, o to více jsme se ale věnovali jednotlivým fázím legislativního procesu, od vnitřního připomínkového řízení přes vnější připomínkové řízení až k předložení návrhu věcného záměru zákona vládě.

*Text: Mgr. Andrea Faltysová,
PhDr. Melanie Zajacová, odbor sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení MPSV ČR*

Kdy už tedy bude ten zákon? Na tuto otázku nyní neznáme odpověď. A proč tomu tak je, lze odvodit také z toho, jak dlouhá cesta od zahájení prací na přípravě vedoucí až k předložení věcného záměru zákona vládě je za námi. Například již v roce 2005 byly vládě předloženy teze úpravy výkonu sociální práce. Poté přišel zákon o sociálních službách a dál se nic nedělo. Dalším impulzem pro obnovení prací na zákonu byla mimo jiné v roce 2011 Analýza Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR. V roce 2012 byly sestaveny pracovní skupiny, z jejichž činnosti vznikl první pracovní dokument k tvorbě nových tezí budoucí právní úpravy. Následující dva roky byl materiál intenzivně konzultován s odborníky a vzdělavateli sociální práce, a především se sociálními pracovníky. Z pohledu Ministerstva práce a sociálních věcí, a možná nejenom jeho, to byl do té doby neuplatňovaný krok v oblasti pří-

Předložený pracovní materiál pro přípravu věcného záměru zákona o sociálních pracovnících vzbudil zájem, u někoho nadšení, u někoho paniku, u někoho i odpor. Začaly se šířit různé výklady pracovního materiálu a zaručené pravdy, které vzbuzovaly v sociálních pracovnících, ale i v jejich zaměstnavatelích, různá očekávání i obavy.

pravy nového zákona. Předložený pracovní materiál pro přípravu věcného záměru zákona o sociálních pracovnících vzbudil zájem, u někoho nadšení, u někoho paniku, u někoho i odpor. Začaly se šířit různé výklady pracovního materiálu a zaručené pravdy, které vzbuzovaly v sociálních pracovnících, ale i v jejich zaměstnavatelích, různá očekávání i obavy. Nicméně jedním z úkolů sociálních pracovníků je podílet se aktivně na podmínkách a tvorbě politik, proč by tedy měli být vynecháni při vzniku právní úpravy, která se jejich profese přímo dotýká? Po všech těchto debatách byl v roce 2015 návrh věcného záměru zákona o sociálních pracovnících postoupen do vnitřního připomínkového řízení. Vzhledem k tomu, že vzešlé připomínky byly zásadního charakteru a významným způsobem obsah připravované normy pozměnily, byly zapracovány a věcný záměr zákona byl do vnitřního připomínkového řízení postoupen ke konci roku podruhé. V závěru roku byly připomínky opět vypořádány a materiál byl připraven k předložení do mezirezortního připomínkového řízení. V knihovně připravované legislativy, dnes „eKlep pro veřejnost“, se materiál objevil v lednu letošního roku. Období pro předkládání připomínek skončilo začátkem února a následující téměř dva měsíce probíhalo jejich vypořádávání. Připomínek přišlo přesně 305, a to od povinných připomínkových míst (stanovených Legislativními pravidly) i od subjektů, které celou věc sledovaly a k materiálu se vyjádřily nepovinně (mj. všechny stávající profesní organizace sociálních pracovníků). O připomínkách se diskutovalo, proběhla řada jednání; ta o sporných bodech byla dle Legislativních pravidel řešena na úrovni náměstků. Vzhledem k tomu, že se některé připomínky nepodařilo vypořádat, tzn. nalézt shodu věcného řešení, je materiál předložen k projednání vládě s tzv. rozpory. Zřejmě nikoho nepřekvapí, že nejvíce rozporů je ve věci profesní komory. Překvapivé ale možná je, že ministerstvo předkládá návrh bez vzniku profesní komory, když podkladové materiály

pro přípravu věcného záměru zákona z roku 2012 (dosud uveřejněné na webu MPSV) obsahují návrh povinné profesní komory. Některá připomínková místa trvají na vzniku profesní komory ze zákona, některá s dobrovolným členstvím, některá s povinným členstvím. Výsledek přinese až projednání ve vládě.

Jaký je další kus cesty před námi? Návrh věcného záměru zákona byl předložen k projednání vládě. Než se ale na vládu dostane fyzicky, musí jej projednat Legislativní rada vlády a její jednotlivé komise, které vyjadřují svá stanoviska. Z projednání návrhu věcného záměru zákona vládou může tedy vyplynout několik možností:

- návrh bude schválen v předloženém znění bez připomínek;
- návrh bude schválen, ale bude třeba vypořádat dispozice vlády; takové připomínky jsou zásadní a jejich zapracování do materiálu je nezbytné;
- návrh bude vrácen k přepracování a bude rozsáhle změněn;
- návrh bude vrácen k přepracování a nebude rozsáhle změněn, nebo
- návrh bude zamítnut.

Pokud bude návrh věcného záměru

O připomínkách se diskutovalo, proběhla řada jednání; ta o sporných bodech byla dle Legislativních pravidel řešena na úrovni náměstků.

zákona schválen, byť s případnými připomínkami k zapracování nebo vrácen k přepracování, budou příslušné změny zapracovány a následně bude zpracován návrh zákona. Nebo nastane možnost, že vláda návrh věcného záměru zákona zamítne, tento bude založen tzv. „do šuplíku“ a legislativní proces bude ukončen. Další variantou je, že ministerstvu bude uloženo materiál upravit.

Text aktuálně předloženého návrhu je široké veřejnosti dostupný online v aplikaci „eKlep pro veřejnost“. Následující dny nám zřejmě přinesou zase o něco jasnější informaci, kdy už ten očekávaný zákon o sociálních pracovnících bude. Nepřestaňte se ptát!

Výběr z nabídky Institutu vzdělávání APSS ČR

29. 9.	Mozkový jogging – trénink paměti	Praha	PhDr. Zuzana Pavlíková
30. 9.	Pokojná smrt – akceptace a základy komunikace	Praha	Mgr. David Šourek
13. 10.	Přístup orientovaný na člověka	Ostrava	Mgr. Markéta Vaculová
14. 10.	Vzpomínkové aktivity	Tábor	Mgr. Andrea Tajanovská
18. 10.	Problematika práce s emocemi	Brno	Mgr. Petra Štarková
19. 10.	Protokol sexuality a individ. plánování s uživatelem	Brno	Mgr. Helena Čálková
19. 10.	Myšlenkové mapy v individuálním plánování	Tábor	Mgr. Marek Sušinka
19. 10.	Efektivní relaxační techniky pro podporu duševní kondice	Praha	Mgr. Kristýna Bredlerová
19. 10.	Vzpomínkové aktivity	Ostrava	Mgr. Markéta Vaculová
20. 10.	Proměny stáří a gerontooblek	Ostrava	Mgr. Andrea Tajanovská
20. 10.	Mozkový jogging – trénink paměti	Brno	PhDr. Zuzana Pavlíková
25. 10.	Přístup orientovaný na člověka	Brno	Mgr. Markéta Vaculová
25. 10.	Práce s riziky při poskytování sociálních služeb	Praha	Bc. Jan Syrový
26. 10.	Demence v obrazech	Tábor	Mgr. Andrea Tajanovská
27. 10.	Specifika komunikace se seniory	Brno	Mgr. Lubomír Pelech
27. 10.	Mozkový jogging – trénink paměti	Ostrava	Mga. Bc. Lenka Čurdová

Kompletní nabídku seminářů pro PODZIM 2016 najdete na www.institutvzdelavani.cz,
institut@apsscr.cz, tel.: 724 940 126

INZERCE

**CHCETE DĚLAT SMYSLUPLNOU PRÁCI?
MÁTE ZKUŠENOSTI S LIDMI SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM?
CHCETE SE PODÍLET NA ZMĚNÁCH?
JSTE KOMUNIKATIVNÍ A RÁDI PRACUJETE V KOLEKTIVU?**

PAK HLEDÁME PŘÁVĚ VÁS!

Staňte se pracovníky domova pro osoby se zdravotním postižením.

**Domov pro osoby se zdravotním
postižením Sulická**
Sulická 1597/48, 142 00 Praha 4
tel.: +420 270 006 570
email: nabor@dozp-sulicka.cz

Nabízíme:
- odborné proškolení
- nadstandartní finanční ohodnocení
- 6 týdnů dovolené
- cenově zvýhodněné stravování

Celý život nás provázejí
různá přání.

MODRÉ AUTÍČKO POD STROMEČEK

TA ZRZAVÁ HOLKA Z VEDLEJŠÍ TŘÍDY

POŽÁDAT JI O RUKU

KLUKA. NEBO HOLKU

ZŮSTAT SPOLU

JEŠTĚ JEDNOU VIDĚT MOŘE

Dokážeme slyšet
i to poslední?

DRŽET NĚKOHO ZA RUKU, KDYŽ TO PŘIJDE.

Podpořeno z Programu švýcarsko-české spolupráce
Supported by a grant from Switzerland through the Swiss Contribution to the enlarged European Union

„ROZVOJ GERIATRICKÉ A PALIATIVNÍ PÉČE
V POBYTOVÝCH ZARÍZENÍCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB“
evidenční číslo sub-projektu CH.10/2/047

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

ASOCIACE POSKYTOVATELŮ
SOCIÁLNÍCH SLUŽEB ČR

červen 2016
www.apsscr.cz
www.listysp.cz